

Myndigheten för
samhällsskydd
och beredskap

VÄGLEDNING

Brandsäker bostad för alla

Stärkt brandskydd för särskilt
riskutsatta individer

Brandsäker bostad för alla

© Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB)

Foto omslag: Copyright PeopleImages.com

Kontaktpersoner: Erik Wessman, Socialstyrelsen och Andreas Forsberg, MSB

Tryck: DanagårdLiTHO

Produktion: Advant

Publikationsnummer: MSB1659 - december 2020

Artikelnummer Socialstyrelsen: 2020-11-6956

ISBN: 978-91-7927-089-6

Förord

Den här vägledningen för ett stärkt brandskydd för särskilt riskutsatta individer ersätter den första utgåvan som publicerades 2013. Det tidigare begreppet *individanpassat brandskydd* har bytts ut mot begreppet *stärkt brandskydd för särskilt riskutsatta individer*. Anledningen till detta är att förtydliga att det är förstärkningar av brandskyddet som behövs på ett individuellt plan. Av historiska skäl används begreppet individanpassat brandskydd på ett antal platser i denna vägledning. Vägledningen utgör en av flera publikationer som syftar till att ge framförallt kommuner förutsättningar att arbeta med en anpassning av brandskyddet hos särskilt riskutsatta individer i deras bostäder. Inom ramen för arbetet har bland annat följande material tagits fram:

- vägledningen för ett stärkt brandskydd för särskilt riskutsatta individer
- film om problembilden
- presentationsmaterial för beslutsfattare
- informationsblad för beslutsfattare
- webbutbildning för handläggare och utförare
- presentationsmaterial för handläggare och utförare
- bedömningsstöd för handläggare och utförare
- checklista för handläggare och utförare
- broschyr för privatpersoner.

Materialet finns tillgängligt på Socialstyrelsens (Kunskapsguiden) och Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps (MSB) webbplatser för stärkt brandskydd för särskilt riskutsatta. Där finns även lästips för dig som vill veta mer.

Exempel

I vägledningen finns flera exempelrutor. Dessa rutor innehåller exempel och visar inte Socialstyrelsens eller Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps ståndpunkter. Du hittar utförigare beskrivningar av flera av dessa exempel i *bilaga 3*.

Målgrupper och läsanvisning

Vägledningen vänder sig i första hand till personer som i sitt arbete på olika sätt kan bidra till ett systematiskt arbete som stärker brandskyddet hos särskilt riskutsatta individer. Det handlar om beslutsfattare, kvalitetscontrollrar, verksamhetsutvecklare, handläggare och utförare i kommuner. I andra hand vänder

den sig till förtroendevalda som vill fördjupa sig i ämnet. Målgrupperna finns både hos kommunens egna verksamheter och hos privata aktörer som bedriver verksamhet på kommunens uppdrag. I denna vägledning benämner vi fortsättningsvis dessa som *kommunen*.

Vägledningen är tänkt som ett stöd till flera olika målgrupper med olika behov och du kan antingen läsa den som en lärobok från pärm till pärm, eller som en uppslagsbok där du använder valda delar för kunskapsinsamling, inspiration eller fördjupning.

- **För dig som är beslutsfattare i en kommun**, exempelvis kommunfullmäktige, politiker, förvaltningschef eller enhetschef, kan framförallt avsnittet *Problembild* samt kapitlet *Skapa förutsättningar för att stärka brandskyddet* vara särskilt intressanta.
- **För dig som arbetar som kvalitetscontroller, verksamhetsutvecklare eller liknande i en kommun** kan hela vägledningen vara intressant.
- **För dig som handlägger beslut om bistånd till enskilda** kan kapitlen *Omkomma vid bränder* och *Arbeta med att stärka brandskyddet* vara särskilt intressanta, men även *Bilaga 1 – Juridik*.
- **För dig som arbetar i enskildas hem** kan kapitlet *Omkomma vid bränder* och avsnitten *Bedömning av behov*, *Omedelbara åtgärder*, *Rapportera behov*, *Att stärka brandskyddet i hemmiljö* och *Vilka åtgärder har effekt?* vara särskilt intressanta.
- **För dig som arbetar med brandförebyggande frågor på räddningstjänsten** kan hela vägledningen vara intressant. Räddningstjänsten är i många fall inspiratörer och informatörer i brandskyddsfrågor i en kommun, och utbildar dessutom vanligen inom brandskyddsområdet. Följande kapitel bedömer vi är särskilt intressanta för dig: *Omkomma vid bränder*, *Arbeta med att stärka brandskyddet*, *Bilaga 1 – Juridik* och *Bilaga 2 – Statistik och kunskap*.

I början av varje huvudkapitel och i de två första bilagorna finns tabeller som redovisar vilka målgrupper kapitlet eller bilagan främst riktar sig till. Målgrupperna markeras med vitt, se exempel nedan.

Kapitlet riktar sig främst till följande målgrupper:				
Beslutsfattare	Utvecklare	Handläggare	Du som arbetar i någons bostad	Räddningstjänsten

Exempel 1: Kvinna med anpassat brandskydd kunde räddas

En kvinna räddades i Malmö tack vare att hemtjänstpersonalen uppmärksammat brandrisker i hennes bostad och stärkt brandskyddet.

Räddningstjänsten Syd samverkar med vård och omsorg i förbundets olika medlemskommuner. En stor del av hemtjänstpersonalen och även biståndshandläggare har fått utbildning i brandskydd anpassat för särskilt riskutsatta personer. I sitt arbete använder de motsvarande checklista som räddningstjänsten har för anpassade hembesök¹.

– Vi har använt checklisten länge nu och är vana vid att gå igenom boendet med vårdtagaren för att kunna ta bort sådant som är brandfarligt, säger Nina, samordnare inom hemtjänsten.

Nina är en av dem som hjälpt kvinnan i Malmö att förstärka sitt brandskydd.

– Vi insåg rätt snabbt att det fanns ett behov.

Personalen har bland annat skapat säkra rutiner för rökning, tagit bort brännbart material i bostaden och sett till att det finns en spisvakt med timer och värmesensor. De har även sett till att brandvarnaren är kopplad direkt till trygghetslarmet som går till Malmö larmcentral.

Olyckan skedde när kvinnan värmd mat i en plastbunke på spisen.

– Det första jag tänkte när jag fick höra vad som hänt var ”tack gode gud för att vi kopplade in brandlarmet”, säger Nina.

Tack vare hemtjänstpersonalens brandskydds-förebyggande arbete kunde branden upptäckas tidigt. Grannarna som hörde brandvarnaren sprang in för att hjälpa kvinnan, hemtjänsten var dessutom på väg och hade larmat SOS Alarm för hjälp. Kvinnan klarade sig och fördes till sjukhus. När styrkan kom fram var branden redan släckt.

Samverkan, utbildning, hjälpmedel och uppmärksam personal har återigen visat sig rädda liv!

Om personalen önskar så får de utbildning i individanpassat brandskydd antingen via speciella utbildningstillfällen eller genom räddningstjänstens brandskyddsutbildning för vård och omsorg.

1. Räddningstjänsten Syd genomför anpassade hembesök hos särskilt riskutsatta individer i syfte att individanpassa deras brandskydd. Läs mer om besöken på Räddningstjänsten Syds webbplats.

Innehåll

Inledning	9
Vision, mål och syfte	11
Problembild	13
Omkomna vid bränder	17
Varför omkommer människor i bränder?	17
Vissa personer är särskilt riskutsatta	19
Skapa förutsättningar för att stärka brandskyddet	23
Steg för steg på en överordnad nivå	23
Framgångsfaktorer för kommuners arbete – en checklista	36
Arbeta med att stärka brandskyddet	39
Planera arbetet	41
Identifiera särskilt riskutsatta individer	41
Genomföra arbetet	47
Bedömning av behov	50
Omedelbara åtgärder	50
Rapportera behov	50
Att stärka brandskyddet i hemmiljö	51
Vilka åtgärder har effekt?	60
Följa upp och utvärdera	62
Bilaga 1 – Juridik	67
Lagen (2003:778) om skydd mot olyckor	67
Socialtjänstlagen (2001:453)	70
Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade	72
Lagen (2008:962) om valfrihetssystem	73
Lagen (2018:222) om bostadsanpassningsbidrag	73
Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)	75
Lagen (2009:47) om vissa kommunala befogenheter	78
Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)	79
Dataskyddsförordningen (GDPR)	79
Lagen (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten	80
Plan- och bygglagen (2010:900) och Boverkets byggregler	80
Bilaga 2 – Statistik och kunskap	83
Befolkningsprognoser från SCB	83
Antal omkomna i bränder	83
Bilaga 3 – För dig som vill veta mer	87
Erfarenheter och framgångsfaktorer	87

Förkortningar

BBR	Boverkets byggregler
GDPR	Dataskyddsförordningen
IDA	MSB:s analys- och informationsdatabas
LOU	Lag (2016:1145) om offentlig upphandling
LOV	Lag (2008:962) om valfrihetssystem
LSO	Lag (2003:778) om skydd mot olyckor
LSS	Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
MSB	Myndigheten för samhällsskydd och beredskap
PBL	Plan- och bygglag (2010:900)
SBA	Systematiskt brandskyddsarbete
SCB	Statistiska centralbyrån
SKR	Sveriges Kommuner och Regioner
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar

Inledning

Kapitlet riktar sig främst till följande målgrupper:				
Beslutsfattare	Utvecklare	Handläggare	Du som arbetar i någons bostad	Räddningstjänsten

Bakgrund

I november 2009 fick Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) i uppdrag av regeringen att, i samverkan med berörda myndigheter och organisationer, ta fram en nationell strategi² för hur brandskyddet kan stärkas genom stöd till enskilda. Kort därefter, i april 2010, fick MSB i uppdrag att utreda vad som är ett rimligt brandskydd i olika boendemiljöer³. I den senare rapporten presenteras den problembild som behöver hanteras, bland annat med hjälp av arbetssätt som beskrivs i denna vägledning.

För att förtydliga vad ett stärkt brandskydd för särskilt riskutsatta individer innebär publicerade MSB en första utgåva av denna vägledning under 2013⁴. Av den framgår att arbetsprocessen kretsar kring två huvudsteg. Det första steget handlar om att systematiskt identifiera vilka invånare som är särskilt riskutsatta. Detta är något som kommunen kan göra exempelvis i samband med biståndsutredningar eller vårdplaneringar. Det andra steget är att individanpassa brandskyddet hos dessa individer.

2017 publicerades en nationell kartläggning⁵ av arbetet med individanpassat brandskydd i Sverige. Här framgår att lite mer än hälften av kommunerna arbetar med att individanpassa brandskyddet hos särskilt riskutsatta individer. Många kommuner arbetar dock inte med frågan systematiskt, utan snarare lite då och då, exempelvis efter en brand när frågan är aktuell. Bristande rutiner riskerar att leda till att kommuner inte lyckas identifiera de personer som behöver hjälp.

2. *En nationell strategi för att stärka brandskyddet genom stöd till enskilda*, redovisning av uppdrag (Fö2009/2196/SSK, 2009-11-05), MSB dnr 2009-14343, 2010-09-28.

3. *Rimligt brandskydd i olika boendemiljöer*, redovisning av uppdrag (Fö2009/1961/SSK, 2010-04-10), MSB dnr 2010-9200, 2011-05-24.

4. Utarbetandet av denna första version gjordes av en arbetsgrupp med representanter från MSB, Socialstyrelsen, Örebro kommun, Uppsala kommun, Varbergs kommun, Linköpings kommun, Räddningstjänsten Syd samt Brandskyddsföreningen Sverige.

5. *Personalen kommer och går, systematiken består? En nationell kartläggning av individanpassat brandskyddsarbete i Sverige*, Jönsson, M; Gustavsson, J., Karlstads Universitet, 2016.

Figur 1. Hur identifieras enskilda personer som har en förhöjd risk att drabbas av brand (andel kommuner)?

Källa: Räddningstjänst i siffror 2015, s 37

Kartläggningen visar att det är kommuner med 70 000 invånare eller fler som i högst utsträckning arbetar med att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta individer. Bland dessa kommuner arbetade 88 procent med frågan. Knappt hälften av Sveriges kommuner har mindre än 15 000 invånare, bland dessa var det 42 procent som arbetade med individanpassat brandskydd. Det finns alltså ett tydligt samband mellan kommuners befolkningsstorlek och individanpassat brandskyddsarbete. En förklaring till det är resurstillgångar eftersom större kommuner har mer resurser, en annan är erfarenheter från tidigare bränder. Kartläggningen visade att de kommuner som mellan 2012 och 2014 hade drabbats av tre döda eller fler i bränder arbetade mest frekvent med individanpassat brandskydd (79 procent av kommunerna). Motsvarande siffra för de kommuner som inte haft några dödsbränder under samma tidsperiod var 46 procent. Kartläggningen visar alltså att de kommuner där det inträffat dödsbränder är mer benägna att arbeta med frågan. Men MSB anser att det är viktigt för alla kommuner.

Bland framförallt mindre kommuner som uppgav att de inte arbetar med individanpassat brandskydd utpekades resursbrist som det största problemområdet, främst i arbetets uppstartsprocess. Ytterligare hinder var sviktande ekonomi, personalbrist, hög arbetsbelastning (tidsbrist), kunskapsbrist, hög personalomsättning, otydligt ansvar (ingen äger frågan), otydlighet i regelverket (kommunen/den enskilde), förvaltningsöverskridande arbete, bristande politiskt stöd och den personliga integriteten.

Kommunerna efterfrågar information och stöd i form av goda exempel, utbildningar och workshoppas, som ett komplement till den skriftliga information som publicerats. Man önskar att MSB tydligare arbetar mot kommunen som helhet, och föreslår dessutom lagändringar för att underlätta ett individanpassat brandskyddsarbete på kommunnivå.

Kartläggningen har lett fram till att vi reviderat vägledningen och kompletterat den med fler exempel från olika kommuner. För att vägledningen ska få större genomslagskraft än den första utgåvan fick har Socialstyrelsen och MSB i större utsträckning än tidigare gemensamt utarbetat det nya materialet. Under arbetet har dialog även förts med Sveriges Kommuner och Regioner, SKR.

Socialstyrelsen medverkar i arbetet på grund av kopplingen till lagstiftningar som rör social- och hälsoområdet och de aktörer som vanligen kommer i kontakt med särskilt riskutsatta individer. MSB medverkar på grund av kopplingen

till brandfrågor. På ett övergripande plan ansvarar MSB även för att stärka samhället i att förebygga olyckor och värna om människors liv och hälsa.

För att minska antalet döda till följd av bränder behöver arbetet med att identifiera och anpassa brandskyddet hos särskilt riskutsatta individer fortsätta i kommunerna, och där sådant arbete ännu inte utförs behöver det påbörjas.

Vision, mål och syfte

Vision och mål

För att lyckas i arbetet med att stärka den enskildes brandskydd behövs en vision och tydliga mål. Visionen som den först formulerades i den nationella strategin⁶ lyder: *Ingen ska omkomma eller skadas allvarligt till följd av brand*. Visionen ska genomsyra det arbete som genomförs för att nå målen som formulerats i strategin. De mål som formulerats i den senaste inriktningen för den nationella strategin⁷ för stärkt brandskydd handlar bland annat om att antalet skadade och döda vid bostadsbränder ska minska, samt att andelen fungerande brandvarnare och annan brandskyddsutrustning ska öka.

Denna vägledning är tänkt att fungera som ett stöd för att nå de formulerade målen i strategin.

6. *En nationell strategi för att stärka brandskyddet genom stöd till enskilda*, redovisning av uppdrag (Fö2009/2196/SSK, 2009-11-05), MSB dnr 2009-14343, 2010-09-28.

7. *Inriktning av nationell strategi för stärkt brandskydd genom stöd till enskilda*, MSB 2020. Ej publicerad när denna vägledning fastställdes.

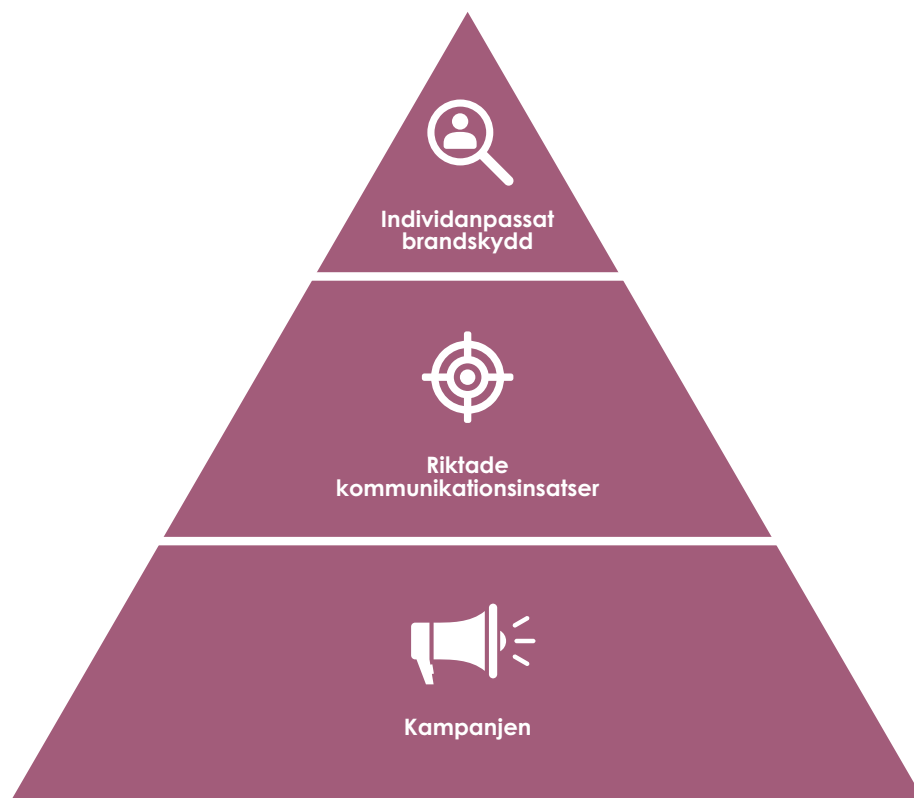
Aktiv mot brand

Varumärket och samarbetet *Aktiv mot brand* utgår från den nationella strategin och har vuxit fram i samarbete med kommuner, myndigheter, branschorganisationer och intresseorganisationer. Varje organisation väljer själv inom vilket eller vilka områden de arbetar, men det gemensamma målet är att minska bostads- och dödsbränder.

Tre sätt bedöms ge bäst effekt för att stärka den enskildes brandskydd. Arbetet fokuserar därför på åtgärder inom dessa:

- *individanpassat brandskydd* – det vill säga ett stärkt brandskydd för särskilt riskutsatta individer
- *riktade kommunikationsinsatser*
- kampanjen *Aktiv mot brand*.

Figur 2. Preventionsstrategi enligt folkhälsomodellen applicerat på Aktiv mot brand.

Denna vägledning berör toppen av triangeln i *figur 2*, det vill säga bostäder där det bor särskilt riskutsatta individer. Triangeln i figuren är inspirerad av en modell för preventivt folkhälsoarbete som ibland brukar kallas folkhälsomodellen. Individanpassat brandskydd är alltså en del av ett större brandskyddsarbete för bostäder, men fokuserat på personer som har särskilt hög risk att omkomma eller skadas svårt i en brand. I folkhälsomodellen motsvarar denna nivå ”indikerad prevention” – det vill säga förebyggande åtgärder riktade till personer som löper en uppenbar risk att drabbas av eller redan har ett problem som behöver förebyggas.

Det är viktigt att känna till att det är olika befolkningsgrupper som oftare drabbas av brand respektive omkommer vid brand, och att orsakerna skiljer sig åt. Det krävs därför olika åtgärder för att minska bostadsbränder respektive förebygga dödsbränder. Det är också viktigt att komma ihåg att ett arbete för att minska antalet bostadsbränder inte med automatik innebär att färre personer omkommer vid brand. Individanpassat brandskydd är direkt kopplat till åtgärder som minskar risken för dödsbrand.

Syfte

Vägledningens syfte är att stödja och inspirera kommuner till att bedriva ett systematiskt arbetssätt för att:

- identifiera personer med en förhöjd risk att omkomma eller skadas svårt vid brand, vilket ofta har ett samband med begränsad förmåga att reagera och agera
- föreslå och erbjuda individanpassade riskreducerande åtgärder.

Vägledningen innehåller även exempel på arbetssätt från några av de kommuner som kommit en bit på väg med ett sådant arbete. Tanken med dessa exempel är att inspirera och visa hur arbetet kan genomföras.

Problembild

Det sker i genomsnitt 90 dödsbränder med cirka 100 döda per år i Sverige. Cirka 80 procent av bränderna inträffar i bostäder. När det gäller de som omkommer vid brand ses följande mönster:

- det finns en tydlig överrepresentation av äldre personer
- det finns vanligen fysiska, medicinska eller kognitiva orsaker till att dem som drabbas inte kan sätta sig i säkerhet
- den sociala problematiken, såsom missbruk, är större bland medelålders än bland äldre
- i åldersgruppen 20–64 år har det vid obduktion påvisats att det fanns alkohol i blodet före olyckan hos fler än hälften av dem som omkommit.

Vi vet att rökning orsakar minst en tredjedel av dödsbränderna. Sannolikt orsakar den fler dödsbränder än vad som är känt eftersom en stor andel av dödsbränderna saknar känd brandorsak. Vid en majoritet av dödsbränderna saknas fungerande brandvarnare⁸. Mer statistik och information om påverkande faktorer hittar du i *IDA*⁹ och *Säkerhetens bestämningsfaktorer*¹⁰. Forskningsresultat hittar du bland annat i rapporten *Mot en evidensbaserad nollvision kring bostadsbränder*¹¹.

Om utvecklingen fortsätter och inga särskilda brandskyddsåtgärder genomförs visar prognoserna att antalet omkomna som är 80 år eller äldre kommer att öka

8. Statistik om dödsbränder är hämtade från IDA. <https://ida.msb.se>

9. IDA är ett informationssystem där den statistik som MSB förfogar över presenteras. Statistiken kommer från olika register kring olyckor, skador, säkerhets- och krishanteringsarbete.

10. *Säkerhetens bestämningsfaktorer*, NCO 2006:6, Statens räddningsverk och Karlstads universitet.

11. *Mot en evidensbaserad nollvision kring bostadsbränder*, Karlstads universitet. Publikationsnummer MSB1242 – maj 2018 ISBN 978-91-7383-853-5.

med cirka 30 procent till år 2030¹². Bedömningen grundar sig på SCB:s befolkningsprognos om fler äldre och att den historiska riskutvecklingen fortsätter.

Samhällets inriktning är att äldre personer och personer med vissa funktionsnedsättningar ska ha möjlighet att bo kvar i sin bostad så länge som möjligt och få individuellt anpassat stöd i form av vård, omsorg, hjälpmedel och anpassning av bostaden. Av betänkandet *God och nära vård*¹³ framgår att hälso- och sjukvård i hemmet har blivit vanligare och förväntas öka, samt att personer som fått socialtjänstinsatsen *särskilt boende* beviljad har minskat. Det framgår också att en ordinarie bostad inte kan utgöra en vårdinrättning som är jämställd med sjukhus, även om bostaden anpassas för att viss, och i många fall avancerad eller specialiserad, hälso- och sjukvård ska kunna bedrivas där. Förutsättningarna är också annorlunda när vård ges i någons hem än vid en regelrätt vårdinrättning, där lokaler och annan infrastruktur (såsom till exempel vatten och avlopp, brandskydd, hygien och hantering av riskavfall) är utformade för att kunna tillhandahålla kvalificerad vård. Det här är sådant man måste ta hänsyn till när man utformar lösningar för att kunna tillhandahålla mer vård nära människor och i deras hem.

Rökning i soffor eller säng ligger bakom ungefär 30 procent av antalet omkomna vid brand.
Foto: Pavel Koubek.

Andra förändringar är den ökade livslängden och de äldres hälsotillstånd och ekonomi. Det är förändringar som har inneburit att äldre klarar sig själva på egen hand högre upp i åldrarna. Livslängden har ökat och antas fortsätta öka, vilket medför fler äldre. Dessutom vill många äldre bo kvar hemma så länge som möjligt.¹⁴ Med stigande ålder tenderar funktionsnedsättningar att öka. Enligt SCB:s undersökning om levnadsförhållanden har cirka 10 procent av personerna i åldersgruppen 65–74 år rörelsehinder eller svåra rörelsehinder. För åldersgruppen 75–84 år är andelen cirka 24 procent¹⁵.

12. *On the future of the fire fatality rate in Sweden: A prognosis until year 2040*, opublicerat manuskript, Runefors, M. (2020) Avd. för Brandteknik, Lunds Tekniska högskola (LTH).

13. *God och nära vård – En reform för ett hållbart hälso- och sjukvårdssystem*. SOU 2020:19, Stockholm 2020, ISBN 978-91-38-25040-2.

14. *Healthy ageing in the community*. Bartlett & Peel 2005. In: Andrews & Phillips (red.). London: Routledge.)

15. www.scb.se, statistikverktyg avseende undersökning av levnadsförhållanden (ULF/SILC), 2013.

Det brandskydd som bygglagstiftningen ställer krav på i ordinärt boende förutsätter att den boende själv kan agera och sätta sig i säkerhet om det skulle börja brinna. För de allra flesta är brandskyddet i en bostad fullt tillräckligt, så länge man har förmåga att upptäcka och agera om det börjar brinna, men för en liten del av befolkningen räcker det inte. Exempelvis är det ibland så att den alternativa utrymningsvägen enligt bygglagstiftningen utgörs av stegutrustning, vilket förstås kan ställa till stora problem för någon som är rörelsehindrad. Det spelar heller ingen roll hur mycket brandvarnaren larmar vid brand om den boende ändå inte uppmärksammar signalen eller saknar förmåga att agera. Fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar kan vara anledningar till ett utökat behov av brandskydd, det kan även medicinpåverkan eller andra tillstånd vara. Oavsett orsak behöver särskilt riskutsatta individer ett stärkt brandskydd.

Arbetet med att anpassa brandskyddet hos särskilt riskutsatta individer görs i varierande omfattning i landets kommuner. Området behöver uppmärksammas och finnas på agendan för förvaltningar och aktörer i kommunerna. För att kunna stödja enskilda och erbjuda en inventering och förstärkning av brandskyddet behövs en kontaktyta mellan kommunen och de individer som är särskilt riskutsatta. Insatserna riktats lämpligen främst mot personer som av olika anledningar är mer utsatta vid bränder.

I denna vägledning ger vi exempel på riskgrupper som det är särskilt lämpligt att fokusera på. Vi ger även exempel på aktörer i kommunen som på olika sätt kommer i kontakt med personerna och som därför kan utgöra en viktig roll i arbetet med att stärka brandskyddet. Många får i dag hjälp med att anpassa sitt hem till de egna förutsättningarna utifrån aspekter som exempelvis tillgänglighet. Det kan till exempel handla om bostadsanpassning eller hjälpmedel. Det finns dock en risk att din kommun inte uppmärksammar behovet av att även anpassa brandskyddet hos individer som är i behov av det, till exempel i samband med en utredning om bistånd för stöd i den dagliga livsföringen.

En sådan utredning kan omfatta allt som har betydelse när det gäller att bedöma om en person har en skälig levnadsnivå, däribland personlig säkerhet i form av till exempel brandskydd. Det finns bra och i många fall enkla lösningar som kan ge särskilt riskutsatta personer ett stärkt brandskydd.

Cirka 17 procent omkommer vid brand på grund av att deras kläder har fattat eld. Foto: Pavel Koubek.

Omkomna vid bränder

Kapitlet riktar sig främst till följande målgrupper:				
Beslutsfattare	Utvecklare	Handläggare	Du som arbetar i någons bostad	Räddningstjänsten

Varför omkommer människor i bränder?

Exempel 2: Sammanställning av erfarenheter från dödsbrandsundersökningar

Utredare Mattias Sjöström, Räddningstjänsten Halmstad

En äldre funktionshindrad kvinna som av hemtjänsten är en känd riskperson för rökning bedöms ha sängrokt med följd att brand uppstår i säng, madrass och sängkläder. Följden av detta blir att kvinnan själv får omfattande brännskador och avlider på sjukhus dagen efter branden.

Branden bedöms inledningsvis ha understötts av den liggsårsmadrass vars kompressor inledningsvis tillfört luft till glödbranden. Hur stor påverkan det haft har inte närmare analyserats.

Brandvarnare har funnits och fungerat och kvinnan själv ska ha ringt upp hemtjänsten och meddelat att det brinner. Räddningstjänsten har fått larm och tydlig adress och kvinnan hittas omgående av rökdykare när väl räddningstjänsten är på plats.

Det är sorgligt att konstatera att en äldre funktionshindrad kvinna som är en känd sängrökare, och alltså känd av kommunen som en riskutsatt person, inte fått de säkerhetsinstallationer som skulle kunna ha förhindrat eller begränsat denna skada. Räddningstjänsten har till och med varit på platsen tre år tidigare med anledning av en cigarettfimp i en papperskorg.

Tidig upptäckt i kombination med tidigt larm och snabb hjälp till platsen är en viktig del vid denna typ av olyckor. Mobil sprinkler är ett mycket bra alternativ till de personer som bedöms ligga inom riskgruppen såsom äldre, funktionshindrade, dementa och personer med sociala problem. Tidigare brandtillbud såsom brännmärken eller brand i papperskorg utgör en mycket tydlig varningssignal på att något måste göras.

Ett komplement till mobil sprinkler är brandvarnare eller brandlarm kopplat till bemannad plats så att hjälp kan fås inom acceptabel tid. Räddningstjänsten har alltid en anspänningstid (tid för att komma i bilarna), en körtid och en angreppstid (hitta rätt dörr, få fram slang, öppna dörren o.s.v.)

Självklart är det bäst att inte röka, men vi kan inte tvinga någon till att sluta med det. Därför behöver samhället ibland ta till andra åtgärder i form av att till exempel installera mobil sprinkler. När kvinnan försökt följa de restriktioner som man sagt fanns och bara rökte när hemtjänsten var hos henne uppstod i stället ett arbetsmiljöproblem för hemtjänstpersonalen.

Förbättringsförslag

Utredningen syftar i grunden till att förhindra eller begränsa liknande olyckor i framtiden. Här följer de viktigaste åtgärderna:

- Se till att det finns tillgång till snabb hjälp.
- Installera mobil sprinkler hos riskpersoner.
- Uppmana riskpersoner att sluta att röka.

Goda exempel

Under utredningsarbetet har ett antal bra saker noterats trots den tragiska utgången vid denna olycka, bland annat:

- Hemtjänstpersonal har noterat att personen är en riskperson.
- Hemtjänstpersonalen har försökt att använda sig av restriktioner i syfte att minska risken.
- Brandvarnare fanns och fungerade.
- Kvinnan själv har ringt till hemtjänsten och larmat.
- Hemtjänsten har omgående begett sig till platsen med nycklar.
- Räddningstjänsten har blivit larmade och fått klara uppgifter om plats och situation.
- Räddningstjänstens rökdykare fann kvinnan mycket snabbt.
- Akutsjukvård och direkt transport med ambulans till sjukhus genomfördes.

Koppling till trygghetslarm

Uppmärksammandet av denna typ av bränder har lett till att alla som har trygghetslarm numera har röklarm kopplat till trygghetslarmet. Trygghetslarmet är vidarekopplat till kommunens trygghetslarmcentral. När larm inkommer försöker de att upprätta en muntlig kontakt med den larmande för att undersöka vad som hänt. Vid utebliven kontakt eller om brand misstänks larmar trygghetslarmcentralen räddningstjänsten via SOS Alarm. SOS Alarm har i sin tur instruktionen att denna typ av ärende, det vill säga larm från trygghetslarmcentral, direkt går vidare till räddningstjänsten som "brand i byggnad".

Gemensamt för dem som omkommer i bränder är att någon eller några av delarna *vareblivning* (uppmärksamma), *reaktion och beslut* eller *förflyttning* har fallerat, med undantag för självmordsbränder. Flera av dem som omkommer till följd av brand har alltså bristande förmågor i att uppmärksamma, reagera eller agera.

Figur 3. En kedja som måste fungera.

Vissa personer är särskilt riskutsatta

Trots att risken för brand är högre hos vissa grupper är det i andra grupper som risken att omkomma är störst. Risken för att det ska brinna i bostaden är högre bland dem med hög utbildningsnivå och i hushåll med barn i åldrarna sex till tolv år. Hos äldre och hos dem som bor i hyresrätt är risken mindre. Men trots att bränder hos äldre är mindre vanliga leder dessa bränder oftare till allvarligare skador eller dödsfall. Personer i åldersgruppen 65 år och äldre är överrepresenterade i dödsbränder och det är vanligt att de omkomna har någon form av funktionsnedsättning. Flest dödsfall inträffar under vintermånaderna, på helger, och under nattetid.

Risikfaktorer, skyddsfaktorer och klusteranalys

Genom att jämföra statistik från bostadsbränder där ingen person omkommit med statistik från bostadsbränder med dödlig utgång kan faktorer som utgör en förhöjd risk identifieras, det vill säga faktorer som skiljer en ”vanlig” bostadsbrand från en dödsbrand. På så sätt får vi kunskap om vilka brandorsaker, startutrymmen, tider på dygnet med mera som är mer drabbade av dödsbränder. Rökning och alkohol presenteras som riskfaktorer i flera studier runtom i världen, bland annat i rapporten *Mot en evidensbaserad nollvision kring bostadsbränder*¹⁶. Här framförs följande: ”Högre risk att dö i bostadsbränder har påvisats bland de mer sårbara, dem som bor ensamma, har låga inkomster, inte arbetar, bor i lägenhet, är rörelsehindrade och bland dem som inte äger sitt boende.” Det är dock viktigt att inte begränsa arbetet med att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta individer till något av ovanstående förhållandena, exempelvis boendeformen – det är riskbeteendet hos den enskilde och de förutsättningar individen har att reagera och agera som styr behovet av ett stärkt brandskydd.

Personer som överlever bränder är vanligtvis inte påverkade av alkohol eller droger. Eftersom olika typer av funktionsnedsättningar är vanligare hos dem som omkommer i bränder innebär det motsatta förhållandet i hög grad en skyddsfaktor, det vill säga en faktor som leder till en lägre risk. Samma sak gäller för närvaro av en eller flera personer som kan hjälpa till i en brandsituation, exempelvis en partner. En grundläggande skyddsfaktor verkar vara att den boende behöver ha kapacitet att hantera en bostadsbrand för att överleva, det vill säga ha förmåga att själv eller med hjälp av andra snabbt reagera och utrymma bostaden.

Det finns även forskning¹⁷ som beskriver sociodemografiska förklaringar till risk- respektive skyddsfaktorer ur ett dödsbrandsperspektiv. När man jämfört personer som har dött i bostadsbränder med motsvarande kontrollgrupp i samhället, det vill säga levande personer i samma ålder och av samma kön i samhället i stort, har riskfaktorer och skyddsfaktorer kunnat beskrivas.

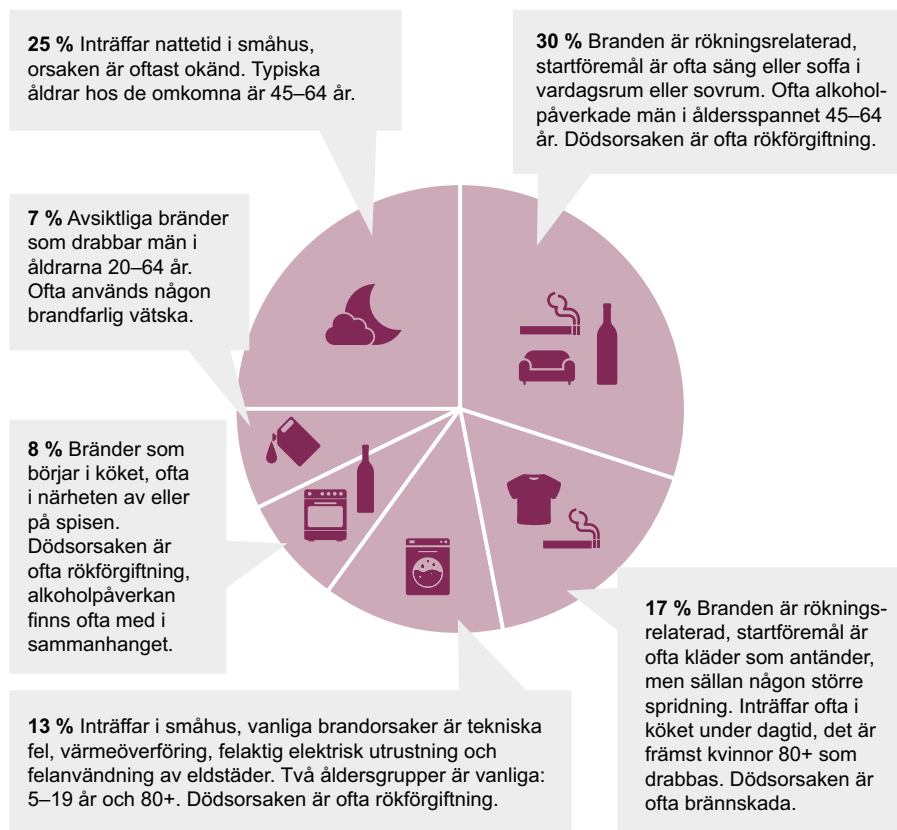
Bland annat framgår att några av de viktigaste skyddsfaktorerna ur ett sociodemografiskt perspektiv är att ha en sammanboende partner, vara född utanför Europa och vara i sysselsättning. På andra sidan av skalan, det vill säga riskfaktorer i detta sammanhang, finns förhållanden som till exempel försörjningsstöd eller låg inkomst.

16. *Mot en evidensbaserad nollvision kring bostadsbränder*, Karlstads universitet. Publikationsnummer MSB1242 – maj 2018, ISBN 978-91-7383-853-5.

17. *Identifying sociodemographic risk factors associated with residential fire fatalities: a matched case control study*. Injury prevention, 26(2), 147-152. Jonsson, A., & Jaldell, H. (2020).

För att upptäcka och beskriva typiska scenarier för dödsbränder i bostäder har MSB genomfört en så kallad klusteranalys¹⁸ med brand- och individspecifika variabler ur dödsbrandsstatistiken. Olika aktörer och lämpliga val av förebyggande åtgärder behöver samverka för att motarbeta dessa scenarier genom ett effektivt skadepreventivt arbete.

Figur 4. Andel döda till följd av bränder, grupperat på de vanligaste orsakerna.

Källa efter förlaga: Brand i bostäder – så ska färre skadas och dö. Brandforsk 2018.

I *figur 4* ovan, visas de vanligaste grupperingarna av döda till följd av bränder, i *bilaga 2* finns en fördjupad statistik om bland annat dödsbränder och åldersfördelning.

18. *Mot en evidensbaserad nollvision kring bostadsbränder*, Karlstads universitet. Publikationsnummer MSB1242 – maj 2018, ISBN 978-91-7383-853-5.

Skapa förutsättningar för att stärka brandskyddet

Kapitlet riktar sig främst till följande målgrupper:

Beslutsfattare	Utvecklare		Räddningstjänsten
----------------	------------	--	-------------------

I studien ”Personalen kommer och går, systematiken består”¹⁹ framgår att drygt hälften av kommunerna uppger att de arbetar med att individanpassa brandskyddet hos särskilt riskutsatta individer, men att många saknar en utarbetad strategi och systematik. En utarbetad systematik är en generell framgångsfaktor för att långsiktigt upprätthålla ett arbete som syftar till att identifiera särskilt riskutsatta individer och stärka deras brandskydd. Saknas systematiken blir verksamheten i större utsträckning beroende av enskilda individers intresse av att driva frågan. Det är dock viktigt att påpeka att ett systematiskt arbete inte per automatik leder till en framgångsrik verksamhet. De rutiner och metoder som etableras måste fortfarande vara noga avvägda och anpassade efter kommunens förutsättningar.

Ett systematiskt arbete har inget slut, men väl en början. Det är inte helt ovanligt att nya arbetsuppgifter inledningsvis planeras och drivs i någon form av projektorganisation. Arbetsuppgifter och arbetssätt behöver därefter ingå i den ordinarie verksamheten för att fortsättningsvis kunna drivas kontinuerligt och systematiskt. För att övergången från projektorganisation till förvaltningskede ska fungera bra behövs hög personalkontinuitet. Med alltför stor omsättning av personal riskerar arbetet att tappa fart och värdefull kunskap kan förloras.

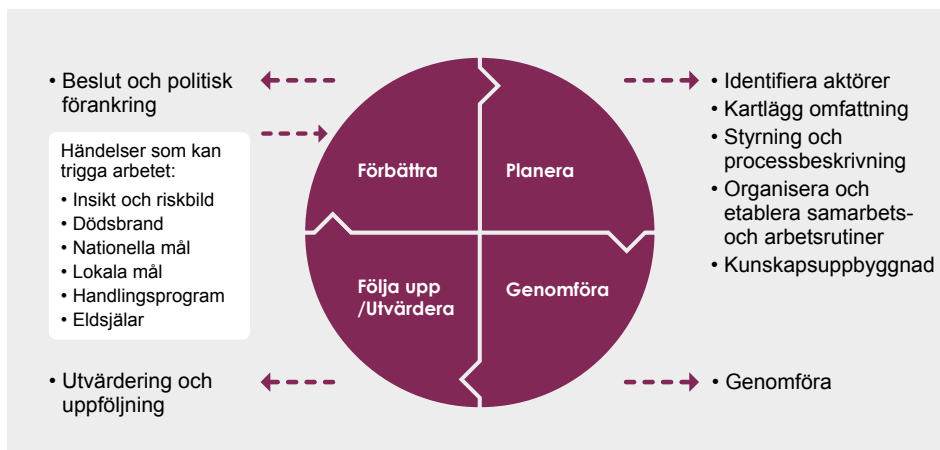
Steg för steg på en överordnad nivå

Det så kallade PDCA-hjulet²⁰ (*figur 5*) kan användas både för införande av själva arbetsmodellen och för det löpande arbetet med att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta individer. I detta kapitel beskriver vi införandet av arbetsmodellen och i det följande kapitlet beskriver vi själva arbetet med att stärka brandskyddet.

19. *Personalen kommer och går, systematiken består? En nationell kartläggning av individanpassat brandskyddsarbete i Sverige*, Jönsson, M. och Gustavsson, J., Karlstads Universitet, 2016.

20. Benämningen PDCA-hjulet kommer av de engelska orden Plan, Do, Check, Act – som vi i vägledningen valt att benämna planera, genomföra, följa upp/utvärdera, förbättra.

Figur 5. Modell att använda för förbättringar i ett systematiskt säkerhetsarbete, illustrerad med PDCA-hjulet. De olika faserna: planera, genomföra, följa upp/utvärdera och förbättra.

Beslut och politisk förankring

All kommunal verksamhet är politiskt styrd. Det är därför viktigt att redan inledningsvis involvera politikerna i berörda nämnder. Gör ni det kan planerna på utvecklingsarbetet förankras i enlighet med de rutiner som finns i respektive kommun. Eftersom det ofta är lättare att ta ställning till konkreta förslag och idéer kan ett inledande informationsmöte förslagsvis innehålla en presentation av problembilden kompletterad med lokal statistik och ett utkast till arbetsplan. På Socialstyrelsens och MSB:s webbplatser hittar du kompletterande material som är framtaget som stöd till denna vägledning.

Den politiska förankringen är en förutsättning för att projektet ska få ett tydligt uppdrag, rätt mandat och tillräckliga resurser så att det så småningom kan bli en naturlig del av kommunens breda systematiska säkerhetsarbete.

Det är viktigt att involvera politiker i berörda nämnder. Foto: Shutterstock.

Exempel 3: Beskrivning av projekt i Uppsala och Örebro

I *Uppsala kommun* informerades både dåvarande Äldrenämnden och Räddningsnämnden tidigt om projektet. Politikerna anser att uppgifterna är prioriterade och att samtliga utförare av hemvård i kommunen behöver genomföra dem. Därför har Äldrenämnden beslutat att ändra sitt förfrågningsunderlag vid upphandling enligt lagen om valfrihetssystem (LOV)²¹. Förändringen i förfrågningsunderlaget tydliggör utförarnas ansvar för det brandförebyggande arbetet med hjälp av riskanalyser på individnivå. Tidigare ingick enbart ett ansvar att göra en riskanalys för verksamheten som helhet.

Arbetet ihop med Äldrenämnden och utbildning av hemtjänstpersonal som gör riskanalyser på individnivå pågår fortfarande. Dessutom utbildas kommunens biståndshandläggare. Biståndshandläggare blir kontaktade när åtgärder i hemmet blir aktuella. *Uppsala brandförsvär* är rådgivande i frågor om brandsäkerhet. Ett liknande arbete är även initierat i *Östhammars kommun*. Brandförsvaret arbetar för närvarande med att bredda arbetet till att beröra fler nämnder och organisationer i de kommuner som ingår i förbundet.

I *Örebro kommun* förankrades de inledande pilotförsöken hos det ansvariga kommunalrådet. Försöken innebär att tre mobila sprinklersystem installerades hos enskilda. De berörda driftsnämnderna informerades och responsen för att genomföra försöken var mycket positiv. Respektive verksamhet har sedan beslutat och finansierat ytterligare inköp av fler system.

Det är bra att på ett tidigt stadium besluta om att infoga arbetsuppgifterna i berörda verksamhetsplaner. Därför kan det vara lämpligt att försöka anpassa planeringen av de nya arbetsuppgifterna till kommunens årliga budgetplanering.

Identifiera aktörer

I arbetet med att identifiera särskilt riskutsatta individer och stärka deras brandskydd behöver flera aktörer samarbeta. Förutom individen själv är olika samhällsfunktioner inom kommunen och regionen viktiga aktörer.

Aktörer inom kommunen kan vara kommunal hälso- och sjukvård, socialtjänst och räddningstjänst. Personal inom socialtjänsten och den kommunala hälso- och sjukvården, som till exempel handläggare, arbetsterapeuter, sjuksköterskor och omsorgspersonal, har erfarenhet och rutin av att bedöma personers förmåga att klara sig själva. De känner också ofta till om en person är särskilt riskutsatt eller har ett visst riskbeteende. Det kan till exempel handla om personer som röker, ofta glömmer att stänga av spisen eller tar starka mediciner. Räddningstjänsterna har i stället kunskap om och erfarenhet av brandskyddsfrågor. Genom att olika aktörer samverkar kan bostadens brandskydd för särskilt riskutsatta individer anpassas i större grad.

Vid bland annat kartläggning av behov av åtgärder och utformningen av samverkan mellan olika aktörer är det viktigt att tänka på de sekretessregler som gäller för att samla och dela information om individer.

21. LOV är ett alternativ till lagen om offentlig upphandling som kan tillämpas på äldre- och handikappomsorg samt hälso- och sjukvårdstjänster och innebär bland annat att den enskilde har möjlighet att själv välja utförare.

För att hitta vem som kan nå målgrupperna kan man dela in dessa i mindre grupper, exempelvis utifrån om de inte har, ansöker om eller har stöd från socialtjänsten eller hälso- och sjukvård. Här följer ett förslag på indelning:

- **Individer som inte har stöd.**

Exempel på aktörer: närstående, den enskilde själv, regionen (exempelvis primärvård, hör- och syncentraler, hjälpmedelscentraler), pensionärsorganisationer, brukarorganisationer, räddningstjänsten i samband med räddningsinsats eller hembesök, sotare, ambulansen med flera.

- **Individer som ansöker om stöd.**

Exempel på aktörer: handläggare inom socialtjänsten (exempelvis biståndshandläggare, socialsekreterare), legitimerad personal inom kommunal hälso- och sjukvård med flera.

- **Individer som beviljats stöd.**

Exempel på aktörer: handläggare inom socialtjänst, legitimerad personal inom kommunal hälso- och sjukvård, hör- och syncentraler, hjälpmedelscentraler, personal som arbetar i hemtjänst eller i särskilt boende, personliga assistenter, boendestödare med flera.

Inom en kommun kan det finnas ytterligare aktörer, eller funktioner, som kan bidra till arbetet med att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta individer.

Till exempel:

- fixartjänst
- bostadsanpassningshandläggare
- anhörigstödare.

I vissa kommuner genomförs uppsökande hembesök hos äldre personer som inte har några insatser från kommunen. Åldersgränsen varierar från kommun till kommun, men syftet är vanligtvis detsamma, nämligen att bibehålla självständighet och hälsa samt att minska graden av sjuklighet och vårdberoende hos äldre. Vad hembesöken består av varierar mellan olika verksamheter och kommuner, men de kan till exempel innefatta information om:

- hur kommunens äldreomsorg fungerar
- fallförebyggande åtgärder
- risker i hemmet
- aktiviteter i närområdet
- livsstilsrelaterade faktorer såsom motion, sömn, kost och näring.

Andra inslag är hälsokontroller och kartläggning av olika funktionsförmågor. Det finns inget som hindrar att personalen som genomför dessa hembesök även värderar brandskyddet om den enskilde så medger, eller åtminstone informerar om brandskydd.

Det kan vara bra att ta reda på om det finns planer på andra övergripande insatser i kommunen som omfattar de tilltänkta grupperna och om det i sådant fall finns fördelar med att samordna de olika insatserna.

Exempel 4: Beskrivning av projekt i Varberg

Varbergs kommun inledde för några år sedan ett omfattande arbete med att individanpassa brandskyddet hos utsatta riskgrupper. Projektet kallas BoBRA. När arbetet påbörjades ville man hitta en grupp att inledningsvis inrikta brandskyddsarbetet mot. Det visade sig att larmpatrullerna för trygghetslarmen skulle göra hembesök hos alla trygghetslarmskunder eftersom alla trygghetslarm i kommunen skulle bytas ut. Larmpatrullerna fick i uppgift att inventera och informera om brandskydd när de ändå var ute hos trygghetslarmskunderna. Man kunde alltså använda de kontaktvägar mot enskilda som redan fanns och tack vare det kom arbetet igång relativt snabbt.

2013 bildades förbundet *Räddningstjänsten Väst*, där *Varberg* och *Falkenberg* ingår. Deras trygghetsteam har tagit över larmpatrullernas arbete och 2014–2015 inventerade de trygghetslarmen i båda kommunerna. Detta görs nu varje gång som kommunerna upphandlar trygghetslarm, vilket innebär en systematisk och återkommande inventering vart fjärde år.

Räddningstjänsten kan bistå med utbildning inom området samt hjälpa till med bedömningar av brandskyddet och ge förslag på åtgärder. Beroende på omfattningen av de föreslagna åtgärderna i ett specifikt ärende kan den enskilda behöva ge sitt samtycke. Räddningstjänsten kan även utföra tillsyn enligt LSO. Du kan läsa mer om lagstiftningen samt om tillsyn enligt LSO i *bilaga 1*. Räddningstjänsten bedriver i dag även ett brett brandförebyggande arbete, bland annat genom information och utbildning, hembesök med mera. Vid larm kan de dessutom komma i kontakt med särskilt riskutsatta individer som kanske inte har kontakt med någon annan samhällsinstans.

Kommunen ansvarar i brandförebyggande syfte för att sotning och brandskyddskontroll av eldstäder sker. Sotare och skorstensfejartekniker besöker byggnader där det finns fasta förbränningsanordningar, exempelvis bostäder med eldstäder, och kan därmed vara en av de aktörer som kan uppmärksamma riskutsatta individer i deras hemmiljö. Efter samtycke från individen kan de meddela andra aktörer inom kommunen. De kan även ge viss information till den enskilde, exempelvis en broschyr om hur brandskyddet kan stärkas.

Det är viktigt att samverka med fastighetsägaren till byggnaden där den riskutsatta individen bor, givetvis efter den enskildes samtycke. Det kan finnas mycket att vinna genom en god samverkan och ju tidigare kontakten tas, desto bättre. Det går då att föra en diskussion om fördelning av ansvar, kostnader med mera, vilket även kan underlätta att genomföra vissa åtgärder.

Fastighetsägaren har en naturlig roll när det gäller brandskydd, vare sig det handlar om ett ordinärt boende eller ett särskilt boende. För att leva upp till skyldigheterna i LSO behöver man ofta bedriva ett systematiskt brandskyddsarbete. I det arbetet ingår till exempel att fördela och samordna ansvaret för brandskyddet mellan fastighetsägare och nyttjanderättshavare.

Grundprincipen i LSO är att den som har faktisk och rättslig möjlighet att verkställa en åtgärd ansvarar för den. Detta innebär ofta att fastighetsägaren ansvarar för saker som tillhör byggnaden och dess fasta installationer medan nyttjanderättshavaren ansvarar för att lägenheten används på ett ansvarsfullt sätt. Med nyttjanderättshavare avses vanligtvis personer som bor i ordinärt boende (hyres- eller bostadsrätt) och i särskilt boende personer med hyreskontrakt. Det kan vara bra att tydliggöra vem som har vilket ansvar i exempelvis hyreskontraktet eller genom en särskild gränsdragningslista.

Utöver kommunen och regionen finns ytterligare aktörer som kan hjälpa till att identifiera riskindivider och informera om vad den enskilde kan göra själv. Exempel på sådana är:

- fastighetsägare (privata och kommunala)
- polisen
- överförmyndarnämnder
- Stadsmissionen eller motsvarande
- Röda korset
- pensionärs- och brukarorganisationer
- församlingar.

Kartlägg behovet av åtgärder

För att kunna utföra ett arbete som syftar till att stärka brandskyddet hos särskilt riskutsatta individer behöver man kartlägga vilket behov som finns. En viktig resurs i det arbetet är aktörernas personal som behöver utbildas för att få kunskap inom brandsäkerhetsområdet. I många fall känner erfaren personal redan till vilka personer som är särskilt riskutsatta, och de kan därför relativt enkelt göra en bedömning av hur många som kan behöva någon form av förstärkt brandskydd.

Exempel 5: Kartläggning av riskutsatta individer i Örebro

För att få en uppfattning om problemets storlek tog kommunledningskontorets säkerhetsenhet i *Örebro kommun* initiativ till en kartläggning av särskilt riskutsatta individer i kommunens verksamheter. Undersökningen genomfördes genom en webbenkät riktad till enhetschefer inom förvaltningen för funktionsnedsatta, vård- och omsorgsförvaltningarna samt socialförvaltningarna. Enkäten innehöll tre delar:

1. Frågor om organisatoriska uppgifter samt uppgifter om totalt antal brukare inom respektive verksamhet.
2. Frågor där enhetscheferna skulle uppskatta antalet brukare som stämmer in på den problembild som definierats och beskrivits i enkäten.
3. Frågor om befintligt brandskydd i aktuella bostäder.

För att kunna prioritera var åtgärder ska sättas in är det nödvändigt att tänka in individers olika riskfaktorer. Här följer några riskfaktorer som du behöver känna till och kanske ta hänsyn till under kartläggningen:

- rökning
- missbruk och beroende
- fysiska och kognitiva funktionsnedsättningar
- ensamboende
- demenssjukdom
- psykisk sjukdom och psykisk störning
- tidigare inträffade tillbud
- självmordsbenägenhet.

Styrning och processbeskrivning

För att driva ett projekt och därefter åstadkomma ett systematiskt och långsiktigt arbete med att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta individer behövs en tydlig ansvarsfördelning. Var ansvaret bör läggas beror på hur kommunen är organiserad samt vilken grupp av personer som kommunen inledningsvis väljer att fokusera på. Allt arbete som beskrivs i denna vägledning innebär samverkan mellan flera kommunala förvaltningar samt andra aktörer som exempelvis fastighetsägare. Det kan underlätta om de inblandade aktörerna har en överenskommelse om vem som har vilket ansvar, och vem som ska stå för de kostnader som kan uppkomma.

Exempel 6: Samarbete i Uppsala kommun

Under 2010 startade *Uppsala brandförsvaret* ett projekt med målet att öka säkerheten för personer med behov av hjälpinsatser i eget boende och på omvårdnadsboenden i kommunen. Projektet syftade till att förbättra brandskyddet för dessa grupper samt att minska risken och konsekvenserna av en eventuell brand. Efter projektets start insåg *Uppsala brandförsvaret* att de behövde ha stöd i sitt arbete från de i kommunen som i sin dagliga verksamhet hanterar dessa målgruppers behov. Det ledde till ett samarbetsprojekt mellan dåvarande Kontoret för hälsa, vård och omsorg och Uppsala brandförsvaret. Efter projekt-tiden övergick arbetet till att ingå i den ordinarie verksamheten. Ansvaret för det löpande arbetet ligger numera på Äldreförvaltningen, och brandförsvaret har en stödjande roll som sakkunnig i brandskyddsfrågor. Brandförsvaret utbildar också vårdpersonal i grundläggande brandskydd och hur de kan använda en checklista för att göra individuella riskanalyser.

Exempel 7: Samarbete i Linköpings kommun

I *Linköpings kommun* startade arbetet med att inventera behovet av stärkt brandskydd i särskilda boenden som ett gemensamt initiativ från Äldrenämnden och dåvarande avdelningen Säkerhet och juridik inom kommunledningskontoret. Numera ansvarar verksamhetscheferna inom både de kommunala och privata omsorgsverksamheterna i kommunen för att det löpande arbetet med att identifiera personer med behov av stärkt brandskydd genomförs. Säkerheten är dock fortsatt delaktig och har en stöttande roll i arbetet med att bedöma risker och tillgodose behovet av utökat brandskydd.

Exempel 8: Vid införandet av individanpassat brandskydd i Räddningstjänsten Östra Götaland gjordes en inventering av "Vem kan göra vad?"

Politiska nivå	Beslut i direktion eller nämnd.	
	Beslut i kommunstyrelsen.	
	Förankring.	
Räddningstjänsten	<p>Utbildning:</p> <ul style="list-style-type: none"> • internt • externt, alla yrkesgrupper som jobbar i hem. 	
	<p>Hembesök:</p> <ul style="list-style-type: none"> • generella • riktade kommunikationsinsatser exempelvis till äldre. 	
	Hembesök hos individer med förhöjd risk.	
	<p>Kommunikation såsom till exempel information till</p> <ul style="list-style-type: none"> • pigga seniorer • närstående • riskindivider direkt eller via biståndshandläggare och senior-rådgivare. 	
	Tillsyner i bostäder.	
	"Larm"-mottagning – närstående, hemtjänst, fastighetsägare eller dylikt ska kunna larma om riskindivider.	
	Driva och utveckla arbetet med individanpassat brandskydd och vara sakkunnig inom området.	
	Uppföljning, analys och erfarenhetsåterföring (träffar med och mellan kommunerna).	
	Äldreomsorgen	Kartläggning (nulägesbeskrivning).
		Riksinventering hos brukare och identifiering av riskindivider (med hjälp av checklista).
Rapportering till räddningstjänsten om behov av fördjupad bedömning.		
Utbildning av egen personal.		
Information till brukarna.		
Fastighetsägare	"Akut-väska" för brandskydd (batterier, brandvarnare, informationsmaterial).	
	Systematiskt brandskyddsarbete.	
	Information till boende.	
	Bovårdar och fastighetsskötare med brandskyddskompetens.	
	Identifiera riskindivider.	
Rapportera till räddningstjänsten om behov av fördjupad bedömning.		
Ambulans Polis	"Akut-väska" för brandskydd (batterier, brandvarnare, informationsmaterial).	
	Erbjuda riskindivider hjälp från räddningstjänsten och om möjligt rapportera till räddningstjänsten om behov av fördjupad bedömning.	

Ta hjälp av ska-krav i upphandlingar

Ett sätt att påverka inriktningen av exempelvis hemtjänsten är att vid upphandling av utförare enligt lagen om valfrihetssystem (LOV), styra arbetet genom tydliga så kallade ska-krav. Genom att ha med brandsäkerhetsaspekter i förfrågningsunderlaget när kommunerna upphandlar exempelvis vård- och omsorgstjänster kan krav på systematiskt säkerhetsarbete skrivas in i de avtal som upprättas. Det är här grunden läggs för möjligheten att följa upp verksamheternas systematiska säkerhetsarbete.

Exempel 9: Exempel från Uppsala på krav vid upphandling

4.2.8.1 Brand och säkerhet

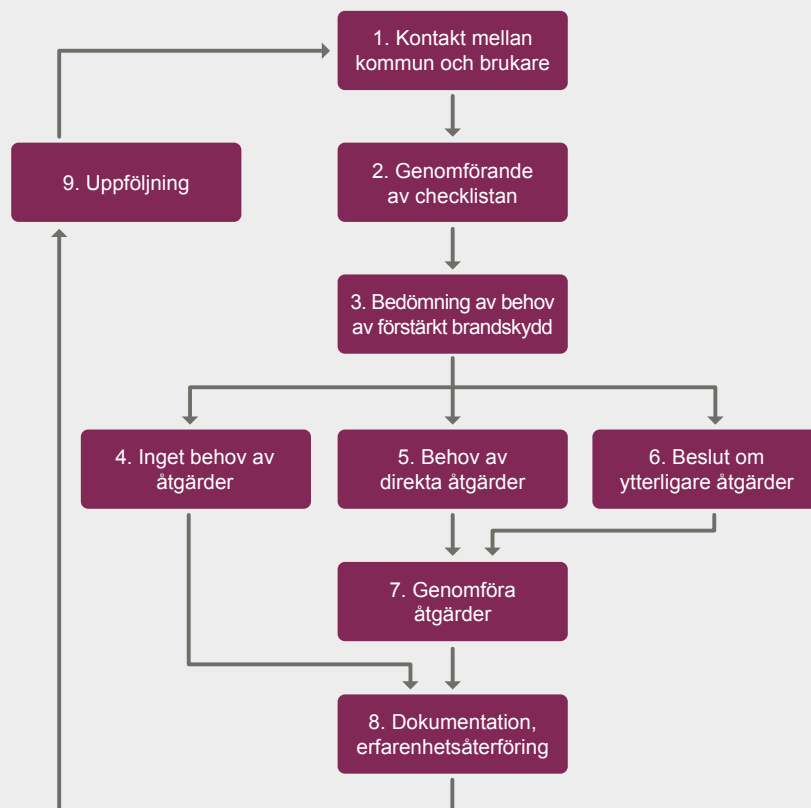
Rutin för brand och säkerhet finns i utförarens ledningssystem. Utföraren ansvarar för att följa de styrdokument som gäller kring brand och säkerhet och genomför riskanalyser hos den enskilde för att minimera risker inom området.

Ska-krav	Kontrollpunkter	Vid fel eller brist
Utföraren ska vara insatt, och bedriva systematiskt brandskyddsarbete, i enlighet med de krav som gäller i lag	Uppföljning	Ansvar och sanktion enligt 5.4.1.2
Utföraren ska genomföra riskanalys på individnivå med påföljande åtgärdsprogram så att hög säkerhet erhålls för den enskilde	Uppföljning	Ansvar och sanktion enligt 5.4.1.2
Utföraren ska vid förfrågan bistå med uppgifter till Uppsala kommuns skadeförebyggande arbete	Uppföljning	Ansvar och sanktion enligt 5.4.1.2
Utförare ska tillse att personal utbildas inom förebyggande säkerhets- och brandskyddsarbete under avtalsperioden	Uppföljning	Ansvar och sanktion enligt 5.4.1.2

Processbeskrivning ger överblick

En processbeskrivning är ett bra hjälpmedel för att få en överblick över vilka moment som behöver ingå för att få ett bra flöde i arbetsgången. Det går att visa de olika momentens inbördes förhållande så att alla inblandade kan se sin egen roll, och processbeskrivningen kan användas för att informera samtliga berörda om hur arbetet är tänkt att ske. Socialstyrelsen och MSB har använt den som inspiration till beskrivningen i *figur 6*, som finns i nästa kapitel.

Exempel 10: Processkarta²² för arbetet i Malmö och Kävlinge kommun

1. Kontakt mellan kommun och brukare kan ske på flera sätt, till exempel via hemvårdsinsatser, hemrehabiliteringen eller biståndsprövning.
2. Genomförandet sker i dialog med individen och utgår från checklisten framtagen av *Räddningstjänsten Syd*.
3. Utifrån resultatet från genomgången görs en bedömning av behovet av ett stärkt brandskydd.
4. Inget behov av åtgärder kan identifieras, gå vidare till steg 8.
5. Vid genomgången görs bedömningen att individen behöver ett stärkt brandskydd i form av direkta åtgärder, till exempel byte av batteri i brandvarnare, information, inköp av brandfilt med mera. Exempel på enklare åtgärder går att finna i checklisten.
6. Vid genomgången görs bedömningen att enklare åtgärder inte är tillräckliga. I detta läge är det viktigt att involvera närstående om möjligt och/eller fastighetsägaren samt diskutera ärendet i lämpligt internt forum. Räddningstjänsten kan vara ett stöd här.
7. Identifierade åtgärder i steg 5 och 6 genomförs.
8. Checklisten, beslut och eventuella åtgärder dokumenteras i eget internt system för uppföljning.
9. Arbetet med att undersöka behov av ett stärkt brandskydd bör ske kontinuerligt. Uppföljning rekommenderas en gång om året.

Processkartan togs fram i början på projektet - vid utbildning uppmanas deltagarna att använda processkartan och checklisten kontinuerligt, men det upp till förvaltningen eller enhetschefen. Numera omfattas *Malmö, Kävlinge, Lund* och *Eslövs* kommuner.

22. Processkartan i exemplet har anpassats till MSB:s grafiska profil.

Organisera och etablera samarbets- och arbetsrutiner

Utifrån framtagen och antagen processbeskrivning behöver parterna organisera samarbetet och skapa forum för samordning, planering, uppföljning och förbättring.

Det är viktigt att arbetssätten dokumenteras och formaliseras så att det inte hänger på enskilda individer och ”eldsjälar” att det består. Genom att involvera flera personer inom respektive aktör så blir arbetet brett förankrat och inte personberoende.

”Arbetet är startat för att vi helt enkelt inte ska vara beroende av just eldsjälar för att arbetet ska bedrivas. Förr var det ju så att det hängde på varje enhetschef att avgöra hur brandskyddet skulle se ut. Det fanns riktlinjer, men numera är det mer formaliserat och skallkrav på hur det ska se ut.”²³

Kunskapsuppbyggnad

Det behövs beslut från både politisk ledning och förvaltningsledning för att nya arbetsuppgifter ska bli en del av den ordinarie verksamheten. Ett sätt att bereda väg för beslutsprocessen kan vara att utbilda ledamöter i berörda nämnder och tjänstemän i förvaltningar om hur problembilden ser ut och grunderna kring brand och brandskydd. Förankring och förståelse för arbetsuppgifterna behövs i alla delar av en organisation.

Den personal som ska bedöma brandskyddet hos enskilda behöver ha viss kunskap om bränder och brandskydd. Många yrkesgrupper har förmodligen redan fått någon form av grundläggande brandkunskapsutbildning. Det är dock enbart i särskilt boende som det finns personal på plats dygnet runt. Sannolikheten för att personal finns på plats hos den enskilde precis när en brand uppkommer är därför ytterst liten. Det händer dock att hemtjänstpersonal är först på plats vid en brand efter att de har blivit larmade genom trygghetslarmet. Därför är det viktigt att även personal som arbetar i ordinärt boende får genomgå brandutbildning som syftar till att öka förmågan att hantera en uppkommen brand, och vilka risker hanteringen av en brand kan innebära. Störst fokus bör dock handla om förmågan att se risker och riskbeteenden hos den enskilde samt att veta hur olika risker kan förebyggas, snarare än förmågan att hantera en uppkommen brand.

Som till exempel hemtjänstpersonal kan man råka hamna i en brandsituation i en ordinär bostad, bland annat vid larm från ett trygghetslarm. Hemtjänstpersonalen har inte ansvar att utrymma en enskild individ från sin bostad. Personalen kan göra så gott de kan i situationen, men på ett säkert sätt. Den generella skyldigheten vid en brand är att varna och tillkalla hjälp (larma).

23. Personalen kommer och går, systematiken består? En nationell kartläggning av individanpassat brandskyddsarbete i Sverige, Jönsson, M. och Gustavsson, J., Karlstads Universitet, 2016.

Exempel 11: Kostnadsfri brandskyddsutbildning

Både *Räddningstjänsten Syd* och *Uppsala brandförsvaret* erbjuder kostnadsfria brandförebyggande utbildningar för alla utförare av hemvård i kommunerna. Under utbildningarna lades stort fokus på den checklista som personalen använder som arbetsmaterial när de erbjuder enskilda riskinventeringar i någons bostad. Innehållet i checklistan förklarades, bland annat med konkreta exempel. Under utbildningarna fick deltagarna information om att det brandförebyggande arbetet med hjälp av checklistorna kommer att fortsätta framöver och alltså bli en permanent del i den ordinarie verksamheten.

Räddningstjänsten Syd erbjuder fortfarande denna typ av utbildningar efter önskemål från socialtjänsten. De gör både uppföljningar för dem som redan gått utbildningen och utbildar nyanställd personal.

Uppsala brandförsvaret erbjuder de kostnadsfria utbildningarna under den ett år långa projektiden. Nu har de avtal med sina tre kommuner, det vill säga *Uppsala*, *Tierp* och *Östhammar*, och erbjuder utbildning till hemtjänstutförare enligt ett prisavtal. Kommunerna har uppföljningsansvar, men brandförsvaret stöttar dem i det arbetet.

Det kan vara obligatoriskt utifrån kommunens riktlinjer att erbjuda riskinventering hos enskilda. En viktig del i utbildningen av socialtjänst- och omsorgspersonalen som ska utföra arbetsuppgifterna är att klargöra att uppgiften trots det måste ske med respekt för den enskildes självbestämmande och integritet. Den enskilde är inte tvungen att ta emot erbjudandet, utan har alltid möjlighet att tacka nej.

Utbildningar för personalen behöver genomföras med viss regelbundenhet. Hur ofta det behövs beror bland annat på verksamhetens personalomsättning. Det viktiga är att se till att kunskap och erfarenhet av det brandförebyggande arbetet upprätthålls i verksamheten.

Dags att starta det systematiska arbetet

När förberedelserna har kommit så här långt är det dags att starta det systematiska arbetet med att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta individer. Läs mer om genomförandet i nästa kapitel *Arbeta med att stärka brandskyddet*. Kom ihåg att de olika förvaltningarna kan påbörja arbetet redan innan alla föreslagna steg är genomförda, men förutsättningarna för att kommunen ska lyckas med arbetet ökar om det finns en utarbetad systematik på kommunnivå.

Förutsättningar för uppföljning och utvärdering

När man inför nya arbetsuppgifter i en verksamhet finns vanligen en målbild och förhoppning om vilken effekt som uppgifterna förväntas ge. För att kunna avgöra om de önskade effekterna sedan har uppnåtts behöver man kunna följa upp och utvärdera arbetet. Det är därför viktigt att tidigt i arbetsprocessen fundera över vad som är intressant att följa upp och att förbereda för utvärdering.

Några viktiga begrepp i utvärderingssammanhang är:

- nollmätning
- målformulering
- åtgärder
- effektmätning.

Nollmätning

Att mäta frekvensen av bränder utifrån statistik på den lokala nivån kan vara olämpligt inom det här området, eftersom gruppen särskilt riskutsatta individer inte påverkar frekvensen av bränder i någon större utsträckning. Antalet omkomna på kommunnivå är dessutom vanligen för litet för att vara relevant ur statistisk synpunkt.

Ett exempel på vad som skulle kunna mätas är om personalen vet hur de ska agera när de ser risker hos individer och i vilken utsträckning de i sådana fall agerar. Om det sker någon rapportering av tillbud så kan det också utgöra ett underlag för en nollmätning.

Målformulering

För att kunna följa upp om målen uppnåtts behöver målen vara mätbara. Det är vanligt att formulera både *effektmål* och *prestationsmål*. Effektmålen uttrycker de effekter som man vill uppnå med arbetet, exempelvis ”Kommunen ska ha vägt in brandskyddet i X procent av samtliga biståndsbedömningar.”

Prestationsmålen uttrycker de uppgifter som verksamheten ska genomföra för att nå effektmålen, exempelvis ”Alla utförare av hemtjänst ska erbjuda brukarna en genomgång av brandskyddet i hemmet minst en gång per år”.

Åtgärder

Val av åtgärder och arbetssätt är nära förknippade med målen för arbetet. Det handlar om att välja de åtgärder som ger önskad effekt och som i förhållande till kostnaden är mest effektiva. Åtgärder och arbetssätt behöver också väljas utifrån den kunskap som verksamheterna har när arbetet inleds och de behöver kontinuerligt följas upp.

Exempel 12: Förskrivning av varseblivningshjälpmedel har ökat i Region Skåne

Under 2016 har Region Skåne ökat sina inköp av varseblivningshjälpmedel, vilket innebär att förskrivningen har ökat. Det är dock en liten ökning med 83 stycken från augusti 2014 (243) till augusti 2016 (326) men om man ser procentuellt så är det en ökning med 34 procent.

Effektmätning

Efter några år behöver effekter av åtgärderna mätas. För att ta reda på hur pass effektiva åtgärderna har varit behöver man utvärdera dem. Då behöver man samla in ny statistik och jämföra den med statistiken från nollmätningen. Det går också att genomföra nya attityd- och upplevelseundersökningar hos enskilda och jämföra dem med tidigare resultat. Först då går det att dra några egentliga slutsatser om åtgärdernas effekt och om målen för arbetet har uppnåtts.

Det är även möjligt att utvärdera hur själva processen fungerar, som ett alternativ eller komplement till att utvärdera effekter av åtgärder.

Utvärderingen ligger till grund för en ny nulägesbeskrivning (nollmätning) och arbetet fortsätter med att sätta nya mål och planera och genomföra fortsatta åtgärder för att efter en ny period utvärdera dem.

Framgångsfaktorer för kommuners arbete – en checklista

Det finns ett politiskt beslut i kommunstyrelse och respektive nämnd.

Ansvarig person är utsedd för att driva och samordna arbetet inom kommunen.

Aktörer är identifierade.

En arbetsgrupp är utsedd.

Införandeplan av arbetet med att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta individer är framtagen och det finns svar på vem som gör vad och på vilket sätt samt vem som finansierar åtgärderna.

En utbildning för alla som handlägger beslut som rör den enskilde eller arbetar i hemmiljö är framtagen.²⁴

En utbildningsplan är klar.

Arbetsätt för inventering och riskbedömning är klar.

En modell för ”fördjupade hembesök”, det vill säga besök hos personen med förhöjd risk, är framtagen och används.²⁴

En kommunikationsplan är framtagen.

Informationsmaterial för olika målgrupper är framtaget.

Det är klarlagt hur ”larm” och orosanmälningar ska hanteras inom kommunen.

En modell för uppföljning, analys och erfarenhetsåterföring är klar.

Om ovanstående punkter är uppfyllda kan förutsättningarna för ett systematiskt arbete med stärkt brandskydd för särskilt riskutsatta individer vara goda.

24. Socialstyrelsen och MSB har bland annat tagit fram ett utbildningsmaterial samt stöd för bedömning. Dessa finns tillgängliga på myndigheternas webbplatser.

Arbeta med att stärka brandskyddet

Kapitlet riktar sig främst till följande målgrupper:

	Utvecklare	Handläggare	Du som arbetar i någons bostad	Räddningstjänsten
--	------------	-------------	--------------------------------	-------------------

I förra kapitlet beskrev vi att en utarbetad systematik är en framgångsfaktor för att långsiktigt upprätthålla arbetet med att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta individer. Ett systematiskt säkerhetsarbete²⁵ är en kontinuerlig process utan slut. Arbetet startar med en kartläggning av riskbilden, fortsätter med planering, genomförande, uppföljning eller utvärdering och förbättring, för att sedan börja om igen i en ständigt pågående process. Om nya uppgifter införs kan dessa behöva förankras i organisationen, såväl hos politiker som hos chefer för kommunala förvaltningar och privata verksamheter. Uppgifterna behöver även definieras och kommuniceras till alla berörda. I det här kapitlet belyser vi sådant som är bra att tänka på vid införandet av ett arbete med att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta individer. Vi ger också exempel på aktiviteter som kan vara lämpliga att börja med.

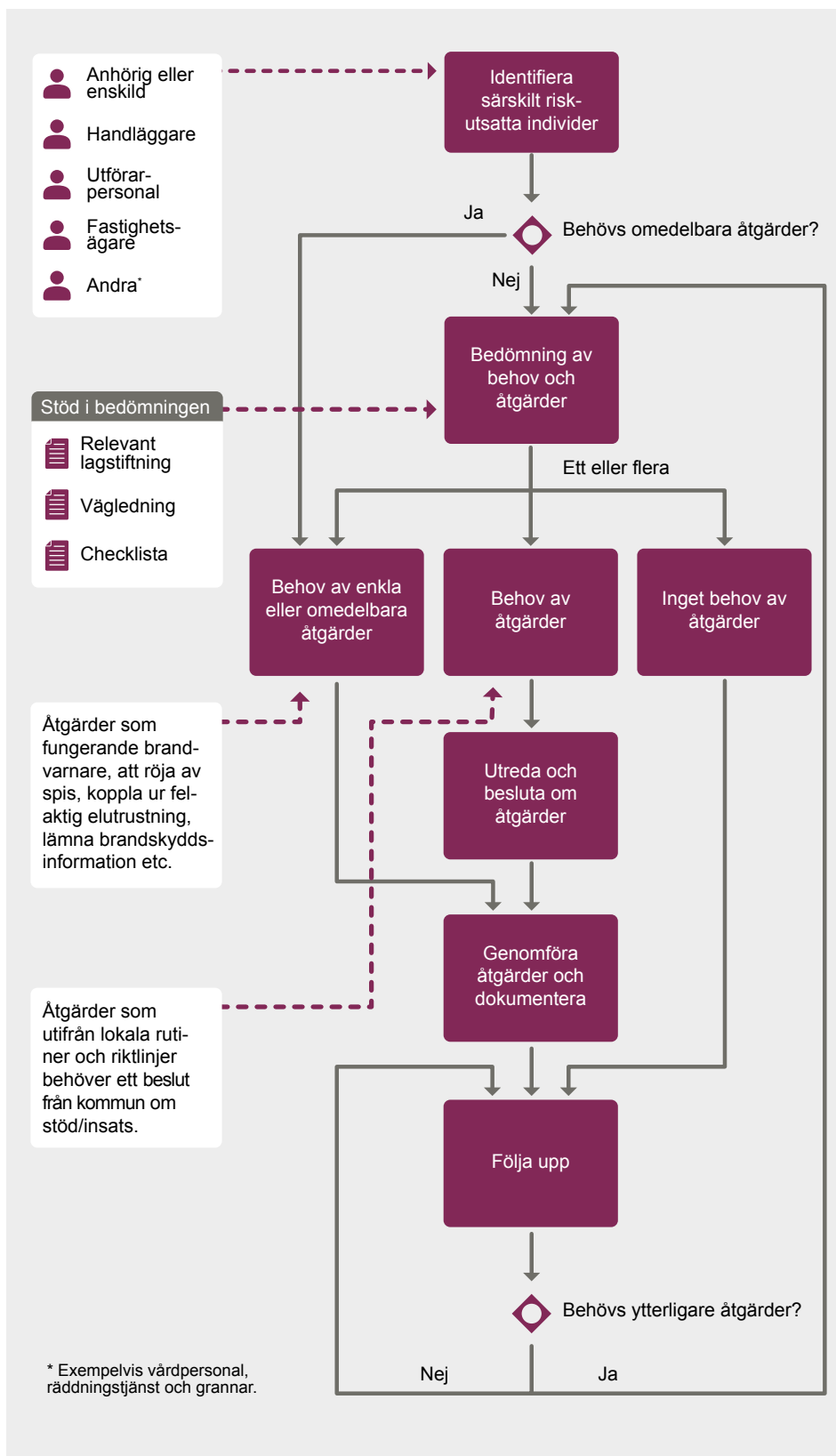
Gemensamt för arbetssätten som presenteras nedan är att det behövs tydliga metoder och rutiner för hur den som identifierar risker hos enskilda ska gå till väga för att åtgärda problemen. I många fall är det inte helt enkelt att avgöra var gränsen för kommunens ansvar går i förhållande till den enskildes eget ansvar. Du kan läsa mer om detta i *bilaga 1*.

Ungefär en fjärdedel av dödsfallen vid brand inträffar nattetid i småhus, orsaken går ofta inte att fastställa. Foto: Pavel Koubek.

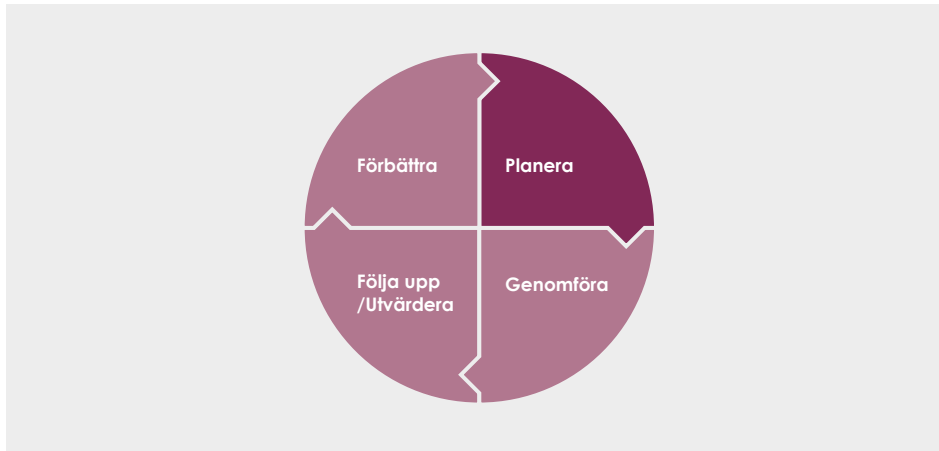
25. Systematiskt arbete för äldres säkerhet – om fall, trafikolyckor, bränder och suicid, MSB, 2013.

Figur 6. Processbeskrivning.

Planera arbetet

Figur 7. PDCA-hjulet - Planera.

En av de första uppgifterna är att definiera mål och ramar för arbetet. Som vi nämner redan i inledningen visar den nationella statistiken, som sammanställs utifrån dödsbrandsstatistik samt olycksutredningar, att individer med en ökad riskbild ofta återfinns i äldre åldersgrupper samt bland personer med någon form av psykisk eller fysisk funktionsnedsättning. Rökning, mediciner eller missbruk utgör ofta riskfaktorer.

Analysen av den nationella dödsbrandsstatistiken kan med fördel kompletteras med faktorer kopplade till lokala förhållanden, exempelvis när det gäller missbruksproblematik. Lokal statistik för dödsbränder är ofta inte relevant eftersom tillgången till data är begränsad. En god kommunikation mellan förvaltningarna är nödvändig för att få en gemensam bild av situationen i kommunen. Även forskning, litteratur och andra underlag kan fungera som stöd i arbetet. Aktiviteter för att skapa en bred samverkan där olika förvaltningars kunskaper och erfarenheter tas tillvara är därför en viktig arbetsuppgift i den här fasen.

Det är viktigt att både riskinventering och det stöd som kommunen kan ge i form av råd och förstärkning av brandskyddet består av ett erbjudande som den enskilde kan ta ställning till, och som bygger på acceptans och delaktighet.

Av lagen om skydd mot olyckor (LSO) framgår att det primära ansvaret att förebygga bränder och begränsa skador till följd av brand vilar på den enskilde. Även kommunen har ett ansvar att förebygga bränder, men det innebär inte att kommunen tvångsmässigt kan vidta åtgärder i den enskildes bostad utan direkt lagstöd. Du kan läsa mer om juridiska aspekter i *bilaga 1*.

Identifiera särskilt riskutsatta individer

Individer som är i behov av ett stärkt brandskydd kan ibland själva förmedla sina behov. Det kan även vara närstående, grannar eller fastighetsägare som ser och förmedlar behovet.

I flera fall har dessa personer någon kontakt med samhället och behovet kan då upptäckas i samband med biståndshandläggning enligt SoL eller LSS, utförande av hemtjänst, hemvård, hemrehabilitering, utredning om bostads-

anpassning eller liknande. Vid ett larm kan individer som inte sedan tidigare är ”kända” uppmärksammas av polis, ambulans eller räddningstjänst. Individer kan även identifieras i samband med sotning eller brandskyddskontroll.

I avsnittet *Identifiera aktörer* i förra kapitlet kan du läsa mer om vilka aktörer som kan tänkas komma i kontakt med personer i behov av ett stärkt brandskydd.

Självhjälp

För privatpersoner kan en checklista vara till hjälp för att bedöma brandskyddet och vidta åtgärder i bostaden.

MSB har tagit fram en broschyr till privatpersoner som även innehåller en enklare checklista. *Broschyr till privatpersoner - stärkt brandskydd för riskutsatta personer*, finns tillgänglig på MSB:s webbplats.

Förhöjd risk

För att identifiera personer som är i behov av ett stärkt brandskydd, men som själva inte kan bedöma eller se sitt behov, kan man som utgångspunkt börja med att leta efter de individer som stämmer in på en eller flera av följande beskrivningar:

- personen har ett beteende som medför ökad risk för brand (exempelvis rökning)
- personen har begränsad förmåga att uppmärksamma en brand (exempelvis nedsatt hörsel, mediciner, beroende)
- personen har begränsad förmåga att reagera och agera i samband med en brand (kognitiv funktionsnedsättning, fysisk funktionsnedsättning, beroende).

Exempel 13: I Örebro kommun lämnades följande beskrivning av problembilden till berörda enhetschefer inför inventeringen:

”Personerna som vi försöker ringa in är dem som har ett eget boende och som samtidigt har ett beteende som innebär en förhöjd risk för brand i bostaden, och i den mån brand skulle uppstå skulle ha svårt att uppfatta faran och ha svårighet att utrymma.

Detta beteende kan vara orsakat av en fysisk eller psykisk funktionsnedsättning, ålderdom, sjukdom, missbruk med mera. Beteendet kan exempelvis innebära att man tenderar att glömma bort tända ljus eller mat på spisen. En annan vanlig faktor som påverkar risken för brand i bostaden är rökning och en felaktig hantering av cigaretter, tändare och tändstickor. Tidigare nämnda faktorer kan också innebära att man har svårt att uppfatta brand eller att man kan ha svårigheter att utrymma innan kritiska förhållanden uppstår. Vid en vanlig bostadsbrand uppstår dessa kritiska förhållanden vanligtvis inom 2–3 minuter.

Vanliga signaler som vi kan se hemma hos dessa brukare kan vara brännmärken på kläder, sängkläder, möbler och golv. Även att det finns mycket brännbart på eller i anslutning till spisen är signaler vi ska vara vaksamma på.”

Om det inledningsvis råder osäkerhet om vad som är möjligt att åstadkomma kan det vara enklare att börja mer begränsat och sedan bredda uppdraget efter hand. Börja till exempel med de personer som genomgår biståndsprövning samt dem som kommunen redan har kännedom om, exempelvis personer som får insatser i form av hemtjänst, boendestöd, personlig assistans eller bostadsanpassning. Om din kommun genomför förebyggande hembesök kan även dessa vara en bra startaktivitet.

Personerna som stämmer in på beskrivningen ovan har olika kontaktpunkter med kommunen och det kan därför underlätta för det framtida arbetet om de delas in i olika grupper. De grupper som nämns i denna vägledning ska ses som exempel. Med utgångspunkt från lokal erfarenhet och statistik gör varje kommun själv en bedömning av vilka grupper som är mest angelägna att inrikta ett arbete mot.

Definierade grupper, i ordinärt eller särskilt boende:

- särskilt riskutsatta personer *med* stöd från socialtjänst eller kommunal hälso- och sjukvård som bor i ordinärt boende
- särskilt riskutsatta personer som bor i särskilt boende eller SoL- och LSS-boende
- särskilt riskutsatta personer *utan* stöd från socialtjänst eller kommunal hälso- och sjukvård som bor i ordinärt boende.

De boendeformer som i denna vägledning benämns som ordinärt boende och särskilt boende motsvarar verksamhetsklasserna 3 respektive 5B i Boverkets byggregler (BBR19 eller nyare). Boverkets byggregler ställer krav på en byggnad vid uppförande eller ändring, utifrån byggnadstyp och verksamhetstyp.

Personer i särskilt boende

I ett särskilt boende är brandskyddet till stor del redan reglerat och utföraren har ett tydligt ansvar för de boendes säkerhet. Trots att brandskyddsnivån är högre än i ordinärt boende, med exempelvis automatiskt brand- och utrymningslarm, personal som kan ingripa och i vissa fall automatisk vattensprinkleranläggning, kan det finnas personer som har ett riskbeteende som innebär att brandskyddet ändå inte är tillräckligt. Därför behöver fokus för det arbete som beskrivs i den här vägledningen i särskilt boende handla om att identifiera de personer som utöver det generella brandskyddet har behov av ytterligare brandskyddsåtgärder. Det kan exempelvis handla om rökförkläde eller liknande till en boende som röker och som inte själv klarar av att röka på ett säkert sätt.

Stöd till personer med behovsprövade insatser i ordinärt boende

En stor andel av de personer som bedöms vara särskilt riskutsatta bor i ordinärt boende. De personer som har behov av stödjande insatser från kommunen får det, genom exempelvis hemtjänst och trygghetslarm. Om det befintliga brandskyddet bedöms vara otillräckligt kan brandskyddet behöva anpassas. En bedömning av brandskyddet kan exempelvis göras tillsammans med den enskilde i samband med att genomförandeplanen för bistånd upprättas. En genomförandeplan upprättas vanligtvis av utförare av socialtjänstinsatser i samband med

att bistånd beviljas, och revideras vid behov i samband med uppföljning eller förändringar av behovet.

Det är bra om exempelvis utförare av socialtjänstinsatser, som verkar i den enskildes hem, utför arbetet med att uppmärksamma risker och riskbeteenden. De har möjlighet att observera om det till exempel finns brännmärken i möbler, kläder och golv eller om det förvaras mycket brännbart på eller i närheten av spisen. Som hjälp i arbetet med att identifiera brandrisker i bostaden kan personalen använda en checklista som de går igenom tillsammans med den enskilde.

Socialstyrelsen och MSB har tagit fram ett bedömningsstöd och exempel på en checklista för riskbedömning, MSB har också tagit fram en broschyr som exempelvis kan lämnas till en privatperson i samband med ett besök. Materialet finns tillgängligt på myndigheternas webbplatser. Broschyren kan fungera som en minneslista för den enskilde och som en information till exempelvis närstående.

Exempel 14: Exempel på hur checklistor används i Nacka och Uppsala

Nacka kommun har tagit fram en kort checklista som innehåller fyra frågor om de allvarigaste brandriskerna. Den är inplastad och har samma storlek som ett kreditkort. All personal från socialtjänsten, både egen personal och personal hos samtliga utförare, som gör hembesök ska ständigt bära den med sig. De fyra frågorna är:

1. Saknas fungerande brandvarnare eller har kunden svårt att uppfatta larm från brandvarnare?
2. Finns tecken på torrkokning (t.ex. brända kastruller) eller förvaras mycket material vid spisen?
3. Brukar kunden röka i sängen eller nära andra stoppade möbler?
4. Finns brännmärken på golv, möbler, ljusstakar eller tyger?

Om svaret är "ja" på någon av ovanstående frågor ska den utförliga checklisten som finns tillgänglig på *Nacka kommuns* webbplats fyllas i (se länk nedan).

Den utförliga checklisten ska även fyllas i om personal som gör hembesök upptäcker eller får någon signal om incidenter eller riskbeteende. Kunden behöver dock ge sitt samtycke innan den utförliga checklisten fylls i.

I *Uppsala kommun* har en checklista tagits fram som hemtjänstpersonalen tillsammans med den enskilde i möjligaste mån ska fylla i vid hembesök. För nya brukare ska detta ske inom två månader efter att brukaren påbörjat sina insatser. Detta gäller även brukare som bytt utförare, även om brukaren redan har en ifylld checklista. Det innebär att det alltid är den aktuella utföraren som har ett ansvar för riskbedömning gällande brand. Checklisten förnyas en gång per år eller då den enskildes tillstånd påtagligt förändras. Påtagliga förändringar innebär exempelvis en försämring av personens förmåga att hantera/uppfatta brand. Syftet är att upprätthålla brandsäkerhetsnivån. Socialtjänsten sparar svaren i personens akt. När checklisten går igenom tillsammans med den enskilde ska det tydligt framgå att det är något som kommunen erbjuder som stöd och inget tvång. Den enskilde ombeds skriva under checklisten för att intyga att de förstått vad som gäller och att de frivilligt går med på riskinventeringen samt samtycker till hanteringen av personuppgifterna.

www.nacka.se/4900fe/globalassets/underwebbar/anordnare-socialtjanst/utforliga-checklistan-brandrisker-i-hemmet.docx

Det kan upplevas vara svårare att etablera ett arbetssätt som i exemplet ovan hos de privatägda hemtjänstutförarna än hos de kommunala eftersom kommunen inte kan påverka verksamhetens innehåll på samma sätt. Det finns dock sätt att hantera detta, till exempel genom att ställa specifika krav vid upphandling.

Exempel 15: Beställar- och utförarmodell i Uppsala

I *Uppsala kommun* används en modell som består av beställare och utförare för hemvården. Kommunen, som har rollen av beställare, har infört krav i underlaget för upphandling. På så vis regleras utförarnas avtal så att uppgiften att systematiskt erbjuda inventering och behovsanpassning av brandskyddet hos den enskilde utförs.

Uppsala brandförsvär erbjuder även utbildning till privata utförare.

Under arbetets gång kan det även uppkomma andra typer av oklarheter som riskerar att utgöra hinder i arbetsprocessen. Nedan ges två exempel på frågor som har hanterats i *Uppsala kommun*.

Exempel 16: Exempel på hur uppkomna problem hanteras

Ett sätt att stärka brandskyddet hos den enskilde var att hemtjänsten skulle hjälpa till att kontrollera batteriet i brandvarnaren. Det framkom att hemtjänstpersonalen av arbetsmiljöskäl har riktlinjer som säger att de inte får klättra upp på en stol, vilket gör det svårt att nå brandvarnaren. Kommunen löste problemet genom att köpa in ett verktyg till varje utförare av hemvård så att hemtjänstpersonalen stående på golvet enkelt ska kunna testa brandvarnaren hemma hos den enskilde.

I diskussioner med personalen från hemtjänsten framkom att det fanns en ängslan för att missa något viktigt och ställas till svars ifall skada eller dödsfall skulle inträffa. När de farhågorna uppdagades blev det tydligt att det är viktigt att informera personalen om vilken roll de har och att de inte kan göra något fel som de kan ställas till svars för i detta arbete. I stället poängterades och diskuterades den möjlighet de har att minska antalet olyckor där enskilda skadas eller omkommer i sitt hem till följd av brand.

Stöd till personer utan behovsprövade insatser i ordinärt boende

De flesta personer som bor i vanligt boende har ingen regelbunden kontakt med kommunens socialtjänst. Det innebär dock inte att där inte finns personer som kan ha behov av ett stärkt brandskydd.

Exempel 17: Hur en åtgärd kan initieras

Det händer att *Räddningstjänsten Syd*, till exempel i samband med en insats, får kännedom om individer med riskbeteende som ännu inte fått stöd av samhället. Räddningstjänsten ser då till att personen får kontakt med en handläggare inom socialtjänsten. Räddningstjänsten frågar först om samtycke att kontakta handläggare, vilket oftast accepteras och hjälp kan ges. Man ger möjlighet – men det är upp till individen att säga ja eller nej.

Exempel på kontaktpunkter med personer utan behovsprövade insatser i ordinärt boende är de förebyggande hembesök hos äldre personer som många kommuner genomför. Vid dessa hembesök kan frågor om brandsäkerhet ingå. Detsamma gäller de fixartjänster som finns i många kommuner. Genom att utbilda berörd personal om risker, riskbeteenden och åtgärder för att minska riskerna kan kunskap spridas och bränder förebyggas. Genom sotning och brandskyddskontroll når kommunen också ut i bostäderna. Ett annat sätt är att ta kontakt med exempelvis pensionärsorganisationer för att få dem att engagera sig i frågan.

Exempel 18: Hembesök kan vara ett sätt att identifiera särskilt riskutsatta

Räddningstjänsten Syd genomför regelbundet hembesök i vanliga bostäder för att kontrollera och informera om brandskydd. Med anledning av den problematik och riskbild som finns för äldre har en del av hembesöken utvecklats och riktar sig speciellt till seniorer. Räddningstjänsten och övriga förvaltningar i kommunerna använder samma checklista för att underlätta uppföljning och kommunikation.

Deltagarna i de grupper som genomför de riktade hembesöken är speciellt utbildade i äldresäkerhet och checklistans användning och tolkning. Grupperna ansvarar bland annat för planeringen av hembesöken och kontakt med berörda aktörer, såsom kommunala representanter, fastighetsägare och bostadsrättsföreningar. Den nära samverkan med den kommunala vård- och omsorgsorganisationen är viktig eftersom behovet av insatser i vissa fall faller inom deras ansvarsområde.

Utifrån hembesöken sammanställs ett statistikunderlag som sedan används vid uppföljningsmöten för att diskutera fortsatt arbete och åtgärder.

Personer med beroendeproblematik eller psykiska funktionsnedsättningar

Personer som har beroendeproblematik eller psykiska funktionsnedsättningar kan ha svårt att upptäcka och agera vid en uppkommen brand, de kan även ha ett beteende som ökar risken för brand.

Om individer av olika skäl har svårt att få en bostad på den ordinarie bostadsmarknaden finns det möjlighet att få stöd från kommunen med en bostad på den så kallade sekundära bostadsmarknaden. Bostadstypen har olika benäm-

ningar i olika kommuner, exempelvis träningslägenheter, *Bostad först*, försökslägenheter eller referenslägenheter. Gemensamt är att det är bostäder som kommunen hyr eller äger och upplåter i andra hand.

Eftersom de boendes problem ofta är kända kan kommunen och fastighetsägaren ta ett större ansvar än normalt för brandsäkerheten där personer med högre riskfaktorer bor. Det kan vara av värde ur säkerhetssynpunkt för den enskilde och boende runtomkring, samt ur ekonomisk synvinkel för exempelvis kommunen och fastighetsägaren. Om kommunen står som hyresvärd finns exempelvis möjlighet att redan från början utrusta lägenheterna med ett utökat brandskydd, utöver det som redan krävs i en bostad. Det kan handla om saker som spisvakt och släckutrustning. Vilka åtgärder som sätts in kan variera beroende på den enskildes förmågor och beteende. Möjligheten att skriva in krav om brandskyddet i hyreskontrakten finns också, det bör ske på kommunens initiativ.

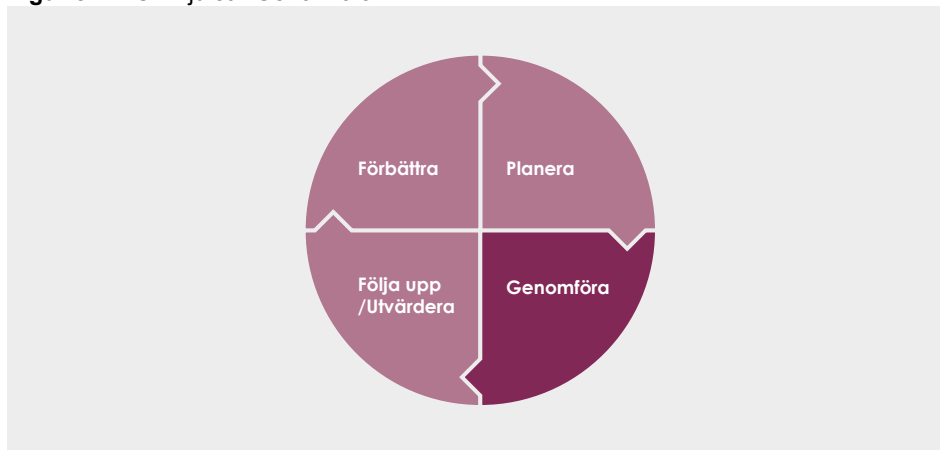
Kontaktvägen mellan kommunen och personerna i denna målgrupp kan vara den funktion i kommunen som beslutar om sociala hyreskontrakt. Personalen där kan utbildas i riskbedömning så att de tillsammans med den enskilde kan bedöma behovet av ett stärkt brandskydd.

En checklista med exempel på risker, riskbeteenden och förslag på åtgärder kan vara ett bra hjälpmedel. Socialstyrelsen och MSB har tagit fram ett bedömningsstöd och exempel på checklista för riskbedömning. Materialet finns tillgängligt på myndigheternas webbplats. Flertalet av dem som har sociala kontrakt är dock inte särskilt riskutsatta utan har sociala kontrakt av andra skäl.

Information om den sekundära bostadsmarknadens utveckling finns bland annat i Boverkets rapport 2011:33 – *Sociala hyreskontrakt via kommunen*.²⁶

Genomföra arbetet

Figur 8. PDCA-hjulet - Genomföra.

Det arbete vi beskriver i den här vägledningen bygger på delaktighet och samtycke från den enskilde och det är viktigt att respektera den enskildes självbestämmanderätt och integritet. När en individ har identifierats och lämnat sitt samtycke måste det vara tydligt vart man, exempelvis personal hos utförare

26. www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2011/sociala-hyreskontrakt-via-kommunen.pdf

inom socialtjänsten, kan vända sig för att få stöd och den hjälp som behövs för att genomföra åtgärder. I detta avsnitt beskriver vi bland annat de reglerade möjligheter till stöd från samhället som den enskilde kan få utifrån vad som står i socialtjänstlagen men även om krav som ställs enligt lagen om skydd mot olyckor. I *bilaga 1* redovisar vi fler möjligheter till stöd samt andra juridiska principer som på olika sätt påverkar arbetet.

Reglerade möjligheter till stöd

Socialtjänstlagen, SoL

Socialtjänstlagen ger kommunerna möjlighet att utforma socialtjänsten utifrån kommunens eget behov och förutsättningar samt förändringar i samhällsutvecklingen. Lagen hänvisar till varje individs självbestämmande, integritet och eget ansvar. Det innebär att kommunen inte kan tvinga någon att ta emot hjälp eller stöd. Kommunen har dock det yttersta ansvaret för att kommuninvånarna får det stöd och den hjälp de behöver.

Personer som inte på egen hand kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd för sin försörjning och för sin livsföring i övrigt. Livsföring i övrigt är inte specificerat i lagen, men vissa insatser som en kommun bör erbjuda finns uppräknade. De uppräknade insatserna är till för att underlätta för en enskild att bo kvar hemma och innefattar bland annat hemtjänst. Bistånd beviljas för att den enskilde ska kunna tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Kommunerna har även möjlighet att i enskilda fall bevilja bistånd utöver vad som krävs för att den enskilde ska uppnå skälig levnadsnivå.

Handläggaren ska ta hänsyn till den enskilda personens egna förutsättningar och möjligheter samt grunda handläggningen på den enskildes ansökan eller uttryck om behov av hjälp.

Det finns även möjlighet för kommuner att bevilja hemtjänstinsatser till äldre personer utan individuell behovsprövning enligt bestämmelserna om förenklat beslutsfattande i 4 kap. 2 a § SoL. Enligt bestämmelsen är det upp till kommunen själv att avgöra vilka typer av hemtjänstinsatser de vill erbjuda, och i vilken omfattning. Mer information om förenklat beslutsfattande finns i Socialstyrelsens meddelandeblad nummer 3/2018²⁷.

För handläggningen gäller sekretess, men om den enskilde lämnar sitt medgivande faller sekretessen för den hantering som medgivandet gäller. Läs mer om de sekretessbestämmelser som råder samt bestämmelser om behandling av personuppgifter i *bilaga 1*.

27. www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/meddelandeblad/2018-6-37.pdf

Bränder på eller omkring spisen är en av de vanligaste brandorsakerna i bostäder. Foto: Pavel Koubek.

Lag och förordning om skydd mot olyckor, LSO

Enligt 2 kap. 2 § LSO ansvarar ägare eller nyttjanderättshavare för att det ska finnas ett brandskydd i skälig omfattning i en byggnad eller anläggning. Åtgärder som syftar till att uppnå ett brandskydd i skälig omfattning kan vara av både organisatorisk och byggnadsteknisk karaktär. Kommunen har rätt att kontrollera att lagen efterlevs samt meddela både förbud och vad som behöver åtgärdas för att lagen ska efterlevas. Trots att tillsynen över brandskydd i boendemiljöer traditionellt varit inriktad mot olika former av behovsprövade boenden, såsom vårdboenden, och därefter publika utrymmen i flerbostadshus, finns inget som hindrar kommunen att utföra tillsyn i ordinärt boende. Observera att tillsynen inte kräver den enskildes samtycke.

För byggnadstekniskt brandskydd innebär kravet på ett brandskydd i skälig omfattning att man följer de byggregler som gällde när byggnaden uppfördes eller senast ändrades. I vissa fall kan så kallade särskilda omständigheter gälla. Det innebär att det kan vara skäligt att ställa högre krav på brandskyddet än de krav som gällde när byggnaden uppfördes eller senast ändrades, även här utifrån en direkt koppling till byggreglerna. Av Boverkets byggregler framgår bland annat att en brand inte ska spridas för snabbt mellan olika bostadslägenheter, att utrymningsförhållanden ska vara tillfredsställande utifrån verksamhetstypen och att det bör finnas brandvarnare.

Enligt Statens räddningsverks allmänna råd och kommentarer om brandvarnare i bostäder (SRVFS 2007:1) bör det finnas brandvarnare i alla bostäder – oavsett byggnadsår. Läs mer om LSO i *bilaga 1*.

Genom Boverkets byggregler ställs höga brandskyddskrav i särskilda boenden, bland de högsta som finns i byggreglerna. Brandskyddskraven i ordinära boenden är klart lägre. Men samtidigt som samhället ställer höga brandskyddskrav på särskilda boenden pekar kvarboendepincipen på att äldre individer

och personer med funktionsnedsättningar ska kunna bo kvar hemma i så stor utsträckning som möjligt. Följande finns att läsa om ädelreformen i Kommittédirektiv 2003:40²⁸: *Ädelreformen genomfördes år 1992 (prop. 1990/91:14). Utgångspunkten var en helhetsyn på den äldre människan. Sociala och medicinska behov skulle tillgodoses på ett sammanhållet sätt. Reformen innebar en uppgörelse med en tid av ständigt överbelagda medicinavdelningar och en långvård med en starkt passiviserande sjukhusprägel som ledde till snabb hospitalisering av de äldre. Institutionstänkandet övergavs och rätten till ett kvarboende förstärktes, antingen i det ordinära boendet eller i en särskild boendeform.*

I sammanhanget bör även nämnas att det är viktigt att ta hänsyn till den enskildes egna val och vilja om boendeform. Om en särskilt riskutsatt individ väljer att bo kvar i den egna bostaden kan det vara lämpligt att upplysa om hur den egna säkerheten kan påverkas. Det är också bra att upplysa om vilka stöd som på bästa sätt kompenserar för eventuella funktionsnedsättningar och på vilket sätt dessa kan tillhandahållas, och vilka åtgärder den enskilde själv kan vidta.

Även i särskilda boenden kan det finnas anledning att stärka brandskyddet ytterligare. Det kan exempelvis vara aktuellt för de personer som löper en högre risk att omkomma till följd av brännskador genom rökning, eller har kognitiva nedsättningar (minnessvårigheter).

Bedömning av behov

Ett enkelt sätt att bedöma behov av ett stärkt brandskydd är att använda checklistor. Att ta fram checklistor anpassade för enskilda och aktörer kan underlätta arbetet med att identifiera riskbeteende samt ta reda på vilka åtgärder som kan vara aktuella.

Socialstyrelsen och MSB har tagit fram ett bedömningsstöd och exempel på checklista för riskbedömning. Materialet finns tillgängligt på myndigheternas webbplatser.

Omedelbara åtgärder

När brister upptäcks är det viktigt att i så stor utsträckning som möjligt vidta omedelbara åtgärder. Det kan handla om att sätta upp brandvarnare eller byta batterier i dem så att de fungerar. Det kan även handla om riskreducerande åtgärder som att ta bort brännbart material vid spisen, ta bort eller ersätta olämpliga ljushållare eller byta levande ljus mot batteriljus. Vidare kan det handla om att ta bort eller byta ut lampor som kan utgöra en brandrisk till sådana som kan bidra till minskad risk genom lägre temperaturer, exempelvis LED-belysning.

Rapportera behov

Vissa brister går inte att åtgärda omedelbart. De kräver kanske en djupare bedömning och åtgärder där fler aktörer behöver medverka. Det behöver vara tydligt vem en aktör ska vända sig till för att få hjälp med en fördjupad bedömning samt vem som ansvarar för att vidta åtgärderna.

28. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/kommittedirektiv/oversyn-av-var-d-och-omsorg-for-aldre---tio-ar_GRB140

Att stärka brandskyddet i hemmiljö

Figur 9. Olika åtgärder har effekt på olika nivåer i det förebyggande arbetet.

Ett grundläggande brandskydd för alla bostäder är fungerande brandvarnare, brandsläckare och brandfilt. Även om individen själv inte kan använda sig av viss utrustning så kan dessa ge en möjlighet för närstående, grannar eller hemtjänst att höra brandvarnare och använda brandsläckare och brandfilt om en brand skulle uppstå. Alla behöver också ha kunskap om brandrisker och riskreducerande åtgärder.

Exempel 19: Bostadsbolag utrustar lägenheter

Det kommunala bostadsbolaget i Västervik har utrustat alla sina lägenheter med brandvarnare, brandsläckare och brandfilt.

För personer med missbruks-, beroende- eller psykiska problem kan till exempel spisvakter utgöra en lämplig förstärkning av brandskyddet, detsamma gäller för personer med kognitiva funktionsnedsättningar (till exempel minnessvårigheter).

För rökare som har nedsatt förmåga att reagera eller agera behöver skyddet förstärkas med olika slags tändskydd som minskar risken för antändning. Ett klart bättre skydd kan även uppnås genom lämpliga klädval. En vanlig missuppfattning är att syntettyger, exempelvis polyester, är lättantändliga. Läs mer om klädval på sidan 57. Ytterligare ett sätt att öka skyddet är att ha brandvarnare som är kopplade till bostadens trygghetslarm. Personer med nedsatt hörsel kan behöva varseblivningshjälpmedel för att uppfatta signalen från en brandvarnare, och för personer som har stora rörelsesvårigheter och inte snabbt kan utrymma behövs normalt ett detektoraktiverat släcksystem.

En fungerande brandvarnare ger en tidig upptäckt av en brand. Foto: Pavel Koubek.

Brandvarnare

Sedan 1999 har det funnits krav i Boverkets byggregler på att bostäder ska förses med anordningar för tidig upptäckt och varning vid brand. För att klara detta krav beskriver det allmänna råd som hör till föreskriften att brandvarnare bör väljas i ordinärt boende. Byggreglerna gäller vid nybyggnation samt vid ändring av byggnad eller verksamhet. I dessa fall är brandvarnaren en byggprodukt som tillhör byggnaden, vilket innebär att det är fastighetsägaren som svarar för att en fungerande sådan finns. Enligt plan- och bygglagen får en byggnads brandskydd inte försämrats över tid.

Även Statens räddningsverks allmänna råd och kommentarer om brandvarnare i bostäder (SRVFS 2007:1) anger att det bör finnas brandvarnare i alla bostäder för tidig varning vid brand. Det allmänna rådet gäller alla bostäder, oavsett när byggnaden är uppförd eller senast ändrad. Enligt det allmänna rådet är det lämpligt att fastighetsägaren ser till att brandvarnare installeras i bostäderna och att de boende sedan ansvarar för skötseln, som batteribyte, rengöring och regelbunden testning. Särskilt riskutsatta individer kan i större utsträckning än andra behöva hjälp med att testa sina brandvarnare. Det bör finnas minst en brandvarnare i varje bostad, i många bostäder behövs dock fler brandvarnare än så för att tidigt upptäcka och varna vid brand. Faktorer som kan öka behovet av antalet brandvarnare är bostadens storlek, stängda dörrar, olika takhöjder eller annat som hindrar eller fördröjer röken från att nå brandvarnaren, och de boendes förmågor att uppfatta larmsignal och sätta sig i säkerhet vid brand.

Hos personer som har svårt att förflytta sig kan man bland annat överväga att installera flera sammankopplade brandvarnare. Läs mer om brandvarnare kopplade till trygghetslarm på sidan 56.

En brandvarnares övervakningsområde är cirka 60 kvadratmeter. Om bostaden har flera våningsplan bör det finnas brandvarnare på varje våning. Det är också lämpligt att förse varje rum där någon sover med en brandvarnare, detta gäller inte minst i bostäder där det bor särskilt riskutsatta individer eftersom de mycket ofta befinner sig i det rum branden startar. Brandvarnare monteras i taket, minst 50 cm från närmaste vägg, och med hänsyn till var eventuella ventilationsdon är placerade. Brandvarnare bör vara CE-märkta enligt standard SS-EN 14 604.

Vem ska köpa brandvarnaren?

Fastighetsägaren eller nyttjanderättsinnehavaren ansvarar för att det finns fungerande brandvarnare i en bostad. Om brandvarnare saknas eller inte fungerar kan räddningstjänsten kräva rättelse i ett så kallat föreläggande, enligt LSO. Även byggnadsförvaltningen kan kräva rättelse i de fall en byggnads brandskydd har försämrats eller de tekniska egenskapskraven inte har uppfyllts vid nybyggnation eller ändring.

I de fall som den boende själv ansvarar för att brandvarnare finns men inte själv kan ordna brandvarnare kan hen ansöka om bistånd för inköp, installation, underhåll och test av brandvarnare. Den enskilde kan vända sig till kommunens biståndshandläggare med sin ansökan.

Brandsläckare

MSB rekommenderar att alla bostäder förses med minst en pulversläckare med minst sex kg pulver. Detta gäller även för hushåll där de boende har nedsatt funktionsförmåga. Grannar, hemtjänstpersonal, närstående eller andra besökare skulle kunna använda brandsläckaren vid en brand även om den boende själv inte kan göra det. MSB rekommenderar att pulversläckaren uppfyller standarden SS EN 3-7, med en minsta effektivitetsklass om 43A 233B C. Det kan även vara lämpligt att komplettera med exempelvis en pulversläckare med två kg pulver, enligt samma standard (dock har de lägre effektivitetsklass), om den boende lättare kan hantera en sådan.

Det har inträffat dödsbränder där personer omkommit i sviterna av att ha försökt släcka en brand. Brandsläckare bör därför placeras så att man, vid en brand, alltid befinner sig mellan branden och dörren. Ett exempel på placering är innanför entrédörren.

Vem ska köpa brandsläckaren?

Ägare eller nyttjanderättshavare svarar själva för att det finns brandsläckare i bostaden. Observera att det i dagsläget saknas rekommendationer och regler i allmänna råd eller bygglagstiftning om handbrandsläckare. Det finns inte heller något prejudikat som vägleder om att handbrandsläckare bör tolkas som ”i skäligen omfattning” i en bostad enligt LSO.

Om den enskilde inte själv kan köpa en brandsläckare kan hen ansöka om bistånd för inköp av brandsläckare. Den enskilde kan vända sig till kommunens biståndshandläggare med sin ansökan.

Brandfilt

En brandfilt kan användas till mindre bränder i exempelvis kläder, möbler eller på spisen. MSB rekommenderar brandfiltar som uppfyller standarden SS-EN 1869. En brandfilt bör placeras så att den finns nära tillhands där den kan göra mest nytta, exempelvis i köket.

Vem ska köpa brandfilten?

Ägare eller innehavare svarar själv för att det finns brandfilt i bostaden. I dagsläget finns inte något prejudikat som vägleder om att brandfilt bör tolkas som ”i skäligen omfattning” i en bostad enligt LSO.

Om den enskilde inte själv kan köpa en brandfilt kan hen ansöka om bistånd för inköp av brandfilt. Den enskilde kan vända sig till kommunens biståndshandläggare med sin ansökan.

Spisvakt

Spisrelaterade bränder är den enskilt största orsaken till bränder i bostäder, dock inte när det gäller dödsbränder. Trots det är spisvakten viktig. Den förhindrar att det börjar brinna genom att bryta strömmen till spisen innan farlig uppvärmning sker. Det sker genom mätning av olika faktorer som aktivitet vid spisen, temperaturstegring eller att spisen glömts påslagen. Det finns även spisvakter med släckande funktion.

Spisvakter utformas vanligen för att synas så lite som möjligt i köket och monteras ofta på undersidan av fläkten eller på väggen ovanför spisen. MSB rekommenderar spisvakter som uppfyller standarden EN50615.

Vem köper?

Den enskilde kan själv köpa en spisvakt. En spisvakt kan även vara en bidragsberättigad komplettering när det gäller bostadsanpassning, för att den enskilde ska kunna använda sin spis på ett säkert sätt.²⁹

Kunskap om riskreducerande åtgärder

Målgruppsanpassad information behövs för att sprida kunskap om brandrisker och hur man kan minska dem.

MSB har tagit fram en broschyr som kan lämnas till privatpersoner. *Broschyr till privatpersoner - stärkt brandskydd för riskutsatta personer*, finns tillgänglig på MSB:s webbplats

Hjälpmedel för varseblivning

Personer som inte kan uppfatta den vanliga larmsignalen från en brandvarnare, men som ändå kan utrymma självständigt, behöver så kallade varseblivningshjälpmedel. Brandvarnaren kompletteras då med exempelvis en blinkande lampa och vibration.

Det finns nedladdningsbara mobilapplikationer (appar) som gör att en mobiltelefon fungerar som varseblivningsmottagare med taktil (vibration), optisk (blixtljus och blinkande symboler på skärmen) och akustisk (ljud) signalering.

29. Proposition 2017/18:80, Ny lag om bostadsanpassningsbidrag, sidan 27 och 69. <https://data.riksdagen.se/fil/D808BFE4-DCC3-492D-873C-6A3B0AED6F9D>.

En så kallad kuddvibrator som kan varna vid brand. Foto: Pavel Koubek.

Du hittar exempel på sådana appar genom att söka på appar för varseblivningshjälpmedel på internet. Det finns både gratisversioner och avgiftsbelagda versioner. Apparna kan även kompletteras med kuddvibrator som kopplas till mobilens hörlursuttag. Mobilapplikationerna är ett komplement och ersätter inte professionell utrustning som syftar till att varna individer med nedsatta varseblivningsförmågor att uppfatta larmsignaler.

Vem ska köpa varseblivningshjälpmedlen?

Regionen kan förskriva varseblivningshjälpmedel, exempelvis via audionom på audionommottagning eller hörcentral till någon med hörselnedsättning. Det kan vara förknippat med en kostnad för individen i form av avgifter för besök, själva hjälpmedlet samt eventuellt underhåll av hjälpmedlet. Om någon behöver hjälpmedlet för att kunna arbeta kan hen ansöka om det genom Försäkringskassan eller Arbetsförmedlingen.

Individer som inte har rätt till förskrivning av varseblivningshjälpmedel via regionen, men som ändå önskar ha sådana hjälpmedel, får införskaffa och bekosta dessa själva.

SMS112 för tal- och hörselskadade

Vid en nödsituation kan den som har förregistrerat sitt mobiltelefonnummer för tjänsten ”SMS112” sända ett sms till nummer 112 med information om händelsen. I det första meddelandet berättas kort vad som har inträffat och var det har inträffat (kommun och adress). SOS-operatören ställer därefter kompletterade frågor via sms för att få tillräcklig information med syftet att kunna skicka rätt hjälp till rätt plats.

Tjänsten är endast öppen för personer som är döva, hörselskadade eller talskadade och kräver registrering via SOS Alarms webbplats. Även en tillfälligt talskadad person, till exempel efter en operation, kan få använda tjänsten under rehabiliteringen. Även elevhem, förskolor, daghem och liknande verksamheter med hörselskadade eller talskadade elever eller personal kan använda sig av tjänsten.

www.sosalarm.se/trygghet/viktiga-telefonnummer/112/112-for-tal--och-horselskadade

Brandvarnare kopplad till trygghetslarm

I vissa kommuner går det att ansöka om brandvarnare kopplad till sitt trygghetslarm. När brandvarnaren reagerar på en brand skickar den en signal om brand till den larmcentral som kommunen valt för tjänsten. Om ingen svarar när larmcentralen försöker nå brukaren kan centralen larma SOS och utförarpersonal (exempelvis hemtjänst).

Vem kan få brandvarnare som är kopplad till trygghetslarm?

Vanligen ansöker individen om trygghetslarm hos biståndshandläggaren som oftast beviljar ett sådant. Trygghetslarm och utryckning av hemtjänstpersonal ingår i hemtjänsttaxan. Generellt sett kan en kommun alltid överväga behovet av (kopplad) brandvarnare vid installation av trygghetslarm.

Exempel 20: Autentiskt fall från Räddningstjänsten Syd 2012

En brukare larmar via sitt trygghetslarm 03.39, men larmcentralen förstår inte vad han säger utan de kontakter hemtjänst (03.44) som tar sig till mannens bostad. Klockan 03.59 inkommer larm om brand i byggnaden, ett flerfamiljshus. Det är hemtjänstpersonal som larmar. Räddningstjänsten anländer sju minuter senare till platsen (04.06). Mannen som är i åttioårsåldern påträffas livlös i lägenheten och man konstaterar senare att han avlidit av sina skador. Om han hade haft brandvarnaren kopplad till sitt trygghetslarm hade räddningstjänsten kunna varit där 20 minuter tidigare.

Exempel 21: Digitala trygghetslarm i Örkelljunga

I *Örkelljunga kommun* har man infört moderna digitala trygghetslarm och tagit politiskt beslut om att alla kunder med larm ska ha sin brandvarnare kopplad till larmet. Vid rökindikering aktiveras trygghetslarmet och larmcentralen svarar. Det är larmcentralen som besvarar första linjens larm och som sedan meddelar hemvårdens personal via sms ifall kund ska kontaktas eller besökas. Larmcentralen kan vid behov slussa över ärendet till nödnumret 112 där bedömning görs om ambulans eller räddningstjänst behöver skickas ut.

Kommunen har också infört ett system med intelligenta nycklar. Nycklarna är programmerbara för tillträde, och de loggar aktiviteter såsom låsning och upp-låsning. Räddningstjänsten Skåne Nordväst använder samma nyckelsystem (kundens egna nyckel fungerar som vanligt). Vid händelse av brand kan räddningstjänsten aktivera sin intelligenta nyckel och få tillträde till kundens bostad. Detta innebär i vissa fall att en dörr inte behöver brytas upp och att insatstiden därför kan minskas.

Tändskydd och svårantändliga kläder

För att minska risken för antändning kan en rökare med funktionsnedsättning behöva stöd under rökningen, alternativt kan risken för brand behöva minskas genom olika slags tändskydd. Eftersom det finns många olika sorters funktionsnedsättningar kan behovet av stöd och skydd variera – från inget stöd till stort behov av stöd eller skydd. Tändskydd kan till exempel utgöras av *rökförkläde*, *glödskydd* och *flamsäkra textilier* runt de platser där personen röker. Om personen dessutom är sängrökare kan skyddet förstärkas genom *brandskyddad madrass*, *täcke*, *kuddar* och *sängkläder*. För att uppnå tillräckligt bra tändskydd i sängen behöver alla delar förstärkas, inte enbart madrassen. Att förhindra att brand uppstår i kläder, säng, soffa eller fåtölj med mera kan vara livsavgörande för personer som inte har förmåga att själv släcka eller ta sig från branden. För att avgöra vilka material som behöver förses med tändskydd bör man utgå från individens normala rökmönster. Exempelvis, om personen normalt röker sittandes i en rullstol kan rökförkläde användas. Det går också att uppnå ett bättre skydd genom att göra medvetna val av klädesplagg med lägre antändlighet.

Med ett rökförkläde kan brand i kläder förhindras. Foto: Pavel Koubek.

Vissa kläder antänder lättare än andra. I en studie om antändlighet av kläder³⁰ konstaterades att följande kläder är lättantändliga: 100 procent viskos, 100 procent bomull och blandningar av bomull och polyester. Det kan alltså vara lämpligt att undvika sådana kläder hos individer som löper större risk att råka antända sina kläder. Om kläder med enbart bomull ska användas finns det anledning att välja sådana med låg vikt (det vill säga låg vikt per kvadratmeter) eftersom det visat sig att efterglöden förkortas i takt med att vikten minskar. I bomulls- och elasthanblandningar samt i bomulls-, polyester- och elasthanblandningar bör det vara minst fem procent elasthan (också kallat spandex och lycra) eftersom det visat sig att sammansättningen inte antänds lika lätt då.

30. *Experimentell rangordning av antändligheten hos kläder som används av riskgrupper*. Karlsson, A. (2018), LTH.

Generellt utgör 100 procent syntettyger³¹ (exempelvis polyester) och 100 procent djurfibrer några av de minst farliga sammansättningarna på grund av deras obenägenhet att antända. Exempel på djurfiber är ull eller siden.

Vid en eventuell brand har även syntetmaterial visat sig minska risken för djupa brännskador eftersom dessa material smälter mot huden och på så sätt isolerar huden från de varma flammorna³².

Vem ska köpa tändskyddande produkter och kläder i rätt material?

I första hand är det individen själv som ska köpa tändskyddande produkter och kläder i rätt material. Kläder av de material och materialblandningar som har mindre benägenhet att antända finns att köpa i vanliga klädaffärer. Tändskyddande produkter kan exempelvis köpas i särskilda butiker och i vissa fall genom kommunen.

Detektoraktiverat släcksystem

Det kan vara lämpligt att installera ett detektoraktiverat släcksystem hos en person som har svårt att sätta sig i säkerhet om brand skulle uppstå. Det kan till exempel handla om en person som är sängbunden och bor i ordinärt boende. Ett vattendimbaserat mobilt släcksystem kan relativt enkelt installeras även i befintliga boenden. Det är viktigt att systemet aktiveras tidigt vid en eventuell brand eftersom riskpersonerna oftast befinner sig helt nära branden och därför skadas tidigt i brandförloppet (innan traditionell sprinkler löser ut). Insatsen är särskilt motiverad för äldre rökare som har en väsentligt förhöjd risk. Enligt en nyttoanalys för rökare som är 85 år eller äldre är nyttan en av de högsta bland alla brandförebyggande åtgärder³³.

Det system som finns på marknaden i dag ger ett aktivt brandskydd över en rumsyta på cirka 30 kvadratmeter men kan kompletteras för att skydda flera rum. Vattendimteknologin har effektiva släckegenskaper samtidigt som vattenskador i byggnad och på inventarier begränsas. Systemet kräver minimalt underhåll som utförs i form av en årlig funktionskontroll.

31. *Ignition Handbook*. V. Babruskas (2003), Issaquah, WA: Fire Science Publishers.

32. *A flammability hazard rating and index for women's apparel*, Kadelph. S.J. (1987), J. Consum. Stud. Home Econ., vol. 1987;40(2), no. 2.

33. *Nyttoanalys av spisvakt och portabelt sprinklersystem vid bostadsbränder*, Runefors, M. & Frantzich, H. (2017), Rapport 3210, Avdelningen för Brandteknik, Lunds Tekniska Högskola (LTH).

Vem kan köpa detektoraktiverat släcksystem?

I de flesta fall är släcksystemet något som kommunen tillhandahåller, men som fastighetsägare eller innehavare går det också att köpa det. Det är även möjligt att hyra utrustningen från tillverkaren.

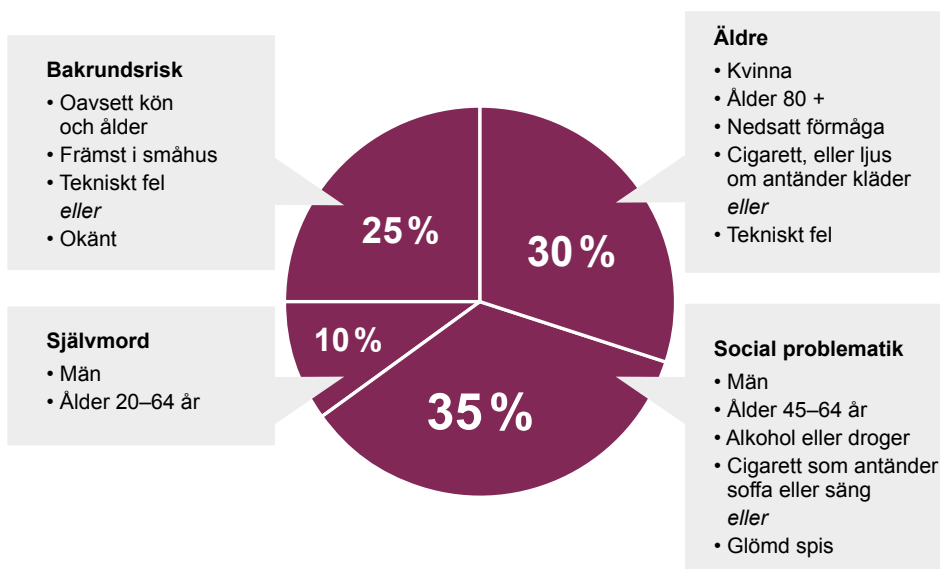

Detektoraktiverat släcksystem som kan installeras i en bostad. Foto: Pavel Koubek.

Vilka åtgärder har effekt?

I kapitlet *Omkomna vid bränder* delade vi in dem som omkommer i bränder i sex olika scenarier eller kluster. Dessa är mycket användbara för att utforma det individuangepassade brandskyddet. I det praktiska arbetet kan det dock vara användbart att kombinera dessa kluster så att följande fyra grupper uppkommer:

Figur 10. Orsaker till att människor omkommer vid brand - indelat i fyra olika grupper.

I en vetenskaplig artikel³⁴ beskrivs vilka åtgärder som kan anses ge god effekt för att minska risken att omkomma i brand för olika individer. Av artikeln framgår att olika åtgärder är olika effektiva för olika målgrupper. En viktig insikt är att risken att dö vid brand i bostad är avsevärt högre för personer som röker än för personer som inte gör det. Detta har en fundamental påverkan på vilka scenarier som är troliga vid en eventuell dödsbrand. Det är framförallt förutsättningarna runt rökningen som kan utgöra en högre riskfaktor, till exempel personens kognitiva och fysiska förmågor, medicinering eller missbruk och omgivningen runt rökningen. Det är ovanligt att yngre personer som röker omkommer till följd av brand, men eftersom vissa av dessa kommer att falla inom någon av riskgrupperna senare i livet kan åtgärder för att minska antalet rökare även ses som en viktig brandförebyggande åtgärd. Självklart finns det även många personer som klarar av att röka utan att risken för brand ökar.

Det som beskrivs som *Bakgrundsrisik* i figur 10 är dödsbränder som kan drabba hela befolkningen, men med förhållandevis låg sannolikhet. Det gör att brandvarnare blir den centrala förebyggande åtgärden. Dessa kan även kompletteras med brandsläckare och brandfilt som i första hand ger ett egendomsskydd.

Den andra gruppen, *Själv mord*, är en grupp som sällan får uppmärksamhet i brandsammanhang, men som ändå står för en betydande andel av dem som omkommer i bränder. I första hand ska detta naturligtvis förebyggas på samma sätt som andra självmord, men rena brandförebyggande åtgärder ska inte

34. *The effectiveness of specific fire prevention measures for different population groups*, Runefors, M., Johansson, N. & Van Hees, P. (2020), Avdelningen för Brandteknik, Lunds Tekniska Högskola (LTH).

uteslutas. Detta eftersom inandningen av rök, i många fall, är mycket smärtsam vilket gör att det förekommer fall där personen ångrar sig. Om det då finns möjlighet att släcka branden kan det inte uteslutas att personen väljer att göra det.

Ett stärkt brandskydd riktar sig främst mot de två övriga riskgrupperna: *Äldre* och *Social problematik*. Det är också för dessa grupper som rökning har en väsentlig betydelse för vilka åtgärder som är effektiva och motiverade.

Tabell 1. Exempel på åtgärder som bör övervägas för olika riskgrupper, utöver brandvarnare, brandfilt och brandsläckare. Observera att åtgärderna nedan är frivilliga. Det handlar om att erbjuda möjligheten.

	Prioriterade åtgärder för rökare ³⁵	Åtgärder som bör övervägas för samtliga
Äldre	<ul style="list-style-type: none"> • Rökavvänjning eller att övergå till e-cigarett. • Använd svårantändliga kläder eller tändskydd. • Installera ett detektoraktiverat släcksystem. • Installera varseblivningshjälpmedel och brandvarnare kopplade till trygghetslarm. 	<ul style="list-style-type: none"> • Installera varseblivningshjälpmedel, och brandvarnare kopplade till trygghetslarm. • Ersätt lampor som blir mycket varma med exempelvis lågenergilampor, särskilt kring stoppade möbler, exempelvis sängar och soffor. • Byt ut äldre vitvaror, elektrisk utrustning och elcentraler till nyare. • Installera eventuellt ett detektoraktiverat släcksystem.
Social problematik	<ul style="list-style-type: none"> • Rökavvänjning eller att övergå till e-cigarett. • Möblera med flamskyddade soffor och sängar. • Installera eventuellt ett detektoraktiverat släcksystem 	<ul style="list-style-type: none"> • Installera spisvakt.

Brandvarnare är generellt en effektiv och motiverad åtgärd för samtliga grupper. Brandsläckare och brandfilt har primärt en egendomsskyddande effekt även om det förekommer fall där grannar eller hemtjänstpersonal har använt dem för att rädda någons liv.

Spisrelaterade bränder står endast för omkring sex procent av de kända orsakerna för omkomna i bostadsbränder. Därför kan inte en installation av en spisvakt anses vara effektiv utifrån en kostnads- och nyttoanalys ens när hänsyn tas till minskningen av egendomsskador.³⁶ Det är dock troligt att en spisvakt är effektiv för personer i gruppen *Social problematik* och möjligen även för personer med kognitiva nedsättningar, såsom demens.

Tändskydd och svårantändliga kläder är mycket effektiva åtgärder för grupperna *Äldre* och *Social problematik*. Kläder är det vanligaste startobjektet för personer i gruppen *Äldre* medan stoppade möbler, som soffor, är det vanligaste startobjektet för gruppen *Social problematik*.³⁷

35. Endast sex procent av dödsbränderna hos rökare på över 85 år är orsakade av något annat än rökning. Därför bör åtgärder riktade mot rökningrelaterade bränder vara prioriterade hos denna grupp. Det finns ingen motsvarande siffra för gruppen social problematik vilket gör det svårare att ge samma säkra råd.

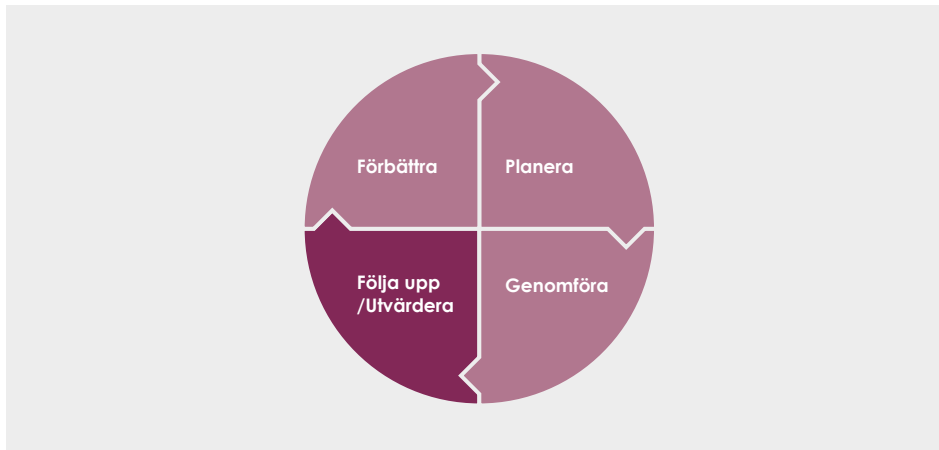
36. *Nyttoanalys av spisvakt och portabelt sprinklersystem vid bostadsbränder*, Runefors, M. & Frantzich, H. (2017), Rapport 3210, Avdelningen för Brandteknik, Lunds Tekniska Högskola (LTH).

37. Runefors, M. (2020) *Fatal Residential Fires – Prevention & Response*, Doktorsavhandling, Rapport 1060, Avdelningen för Brandteknik, Lunds Tekniska Högskola (LTH)

Detektoraktiverade släcksystem är en förhållandevis stor investering, men väl motiverad bland rökare i högriskgrupperna. Det är svårare att bedöma om ett sådant system är motiverat för personer i riskgrupperna även om de inte röker. Behovet måste därför fastställas i varje enskilt fall.

Följa upp och utvärdera

Figur 11. PDCA-hjulet – Följa upp/utvärdera.

En viktig del i det systematiska säkerhetsarbetet är uppföljningen. Den behöver göras av olika anledningar, till exempel för att ta reda på om de planerade åtgärderna eller arbetsuppgifterna har genomförts, om arbetet utförs på ett verksamhetsanpassat sätt och om rätt förutsättningar finns för att nå uppsatta mål. Det är även viktigt att kontinuerligt under arbetets gång sammanställa data och erfarenheter och dra lärdom av det arbete som utförs. För att det ska vara möjligt att göra uppföljningar behövs tydliga och mätbara mål för arbetet och ett system för insamling av data.

Beslutet att genomföra arbetsuppgifterna och att arbeta efter de arbetsätt som exemplifieras i den här vägledningen har tagits antingen politiskt eller på ledningsnivå inom olika kommunala förvaltningar. En anledning till att följa upp och utvärdera arbetsinsatserna är att beslutsfattarna då kan ta del av erfarenheterna.

Men det är förstås inte bara beslutsfattarna som har behov av att få återkoppling. Alla som på något sätt är inblandade har intresse av att se effekterna av arbetet. Det går både att mäta effekten av stärkt brandskydd och höjd riskmedvetenhet hos enskilda, och personalens psykiska arbetsmiljö. Man kan även behöva utvärdera hur arbetet fungerar och om något i arbetsprocessen behöver justeras.

Ett gemensamt kommunövergripande system för inrapportering av tillbud är värdefullt för att kunna få en bredare överblick över kommunens totala arbetsinsatser. Med hjälp av en gemensam sammanställning har man möjlighet att uppmärksamma trender och mönster som skulle kunna gå obemärkt förbi om varje enhet eller verksamhet skötte uppföljningen själva.

Genomförda arbetsåtgärders effekt och omfattning

Omfattningen av de åtgärder som vidtas till följd av ett anpassat brandskydd kan variera. Det kan handla om allt från att informera om risker, prova eller byta batteri i brandvarnare och ta bort brännbart material från spisen, till att sätta upp fler brandvarnare, komplettera med ett automatiskt larmsystem, installera spisvakt eller detektoraktiverat sprinklersystem. Listan kan göras lång, men även en till synes liten åtgärd kan ha stor betydelse för den enskilde. Det är lätt att föreställa sig stora kostnader till följd av ett systematiskt brandförebyggande arbete, men så behöver det inte nödvändigtvis bli. Flertalet av de personer som omfattas av arbetet kommer förmodligen enbart att behöva information, några tips på vägen och en och annan mindre åtgärd som till exempel batteribyte i brandvarnaren. För ett mindre antal personer kommer behovet av åtgärder kanske att vara mer långtgående och mer kostsamma, men i gengäld kan kostnaderna för åtgärderna i dessa fall sannolikt uppvägas av värdet av räddat liv och egendom.

Exempel 22: Mobila släcksystem i Linköping

Som ett resultat av tidigare beskrivna inventering i *Linköpings kommun* införskaffade äldrenämnden 20 stycken mobila släcksystem. Dessa placerades i särskilda boenden hos personer med förhöjd risk för brand. I samband med inventeringen har frågan om brandskydd uppmärksammats och medvetenheten om behovet av att genomföra riskanalyser och hantera risker genom brandförebyggande åtgärder har ökat.

Fyra av de 20 mobila släcksystemen löste ut under 2011–2012. För tre av fallen berodde det på brandtillbud, såsom torrkokning på spis och felaktigt användande av mikrovågsugn som ledde till rökutveckling. Vid dessa tillbud förhindrades brand. Spridningen av vattendimma kunde dessutom snabbt avbrytas efter kontroll och åtgärd av personal, och konsekvensen blev därmed väldigt liten.

I ett fall utlöste släcksystemet efter att en persons kläder börjat brinna. Tack vare den mobila släckutrustningens funktion och god insats av verksamhetens personal kunde en allvarlig brand förhindras. Den berörda hyresgästen kunde efter ett dygn flytta tillbaka till sin bostad med återställt brandskydd.

Exempel 23: Fortsatt arbete i Örebro

Under den inledande inventeringen som gjordes i *Örebro kommun* 2010 bedömdes 48 individer av drygt 1 700 vara riskutsatta enligt framtagna kriterier. Många av dessa 48 individer bodde i ordinärt boende utan speciella brandskyddslösningar. Arbetet går vidare genom kontinuerliga bedömningar och samverkan med fastighetsägare. Det finns förvaltningsbeslut att installera mobilt släcksystem vid nya behov. I dag har kommunen installerat 17 stycken mobila släcksystem som täcker 21 lägenheter. Boenden i de egna kommunala fastigheterna eller där annan fastighetsägare bedriver särskilt boende har varit prioriterade. Målet var att alla vårdboenden i *Örebro kommun* senast 2016 skulle ha ett brandskydd som ligger i nivå med den nya bygglagstiftningen. Arbetet är något försenat, men pågår för fullt. En handlingsplan om sprinkling av samtliga vårdboenden är fastställd, och motsvarande projekt pågår också för gruppboenden.

Exempel 24: Uppföljning av brandvarnare kopplade till trygghetslarm i Malmö, 2016

Den 29 december 2016 fanns det 7 182 trygghetslarm i *Malmö*. I 333 fall fanns brandvarnare kopplade till trygghetslarmen. Under 2016 inkom 39 larm från dessa brandvarnare. När en brandvarnare som är kopplad till ett trygghetslarm utlöser går det ett larm som indikerar "Brand" till *Malmö stads* larmcentral. Larmcentralen kontakter då brukaren via dennes trygghetslarm och frågar vad som hänt. Samtidigt larmas både SOS och hemtjänst om att brandvarnaren har utlösts.

33 av de 39 larmen till larmcentralen var spisrelaterade, tre var relaterade till rökning, två berodde på vattenånga och ett hade okänd orsak. Enligt insatsrapporterna befann sig hemtjänst oftast i närområdet och kunde därför snabbt vara på plats hos sina brukare. Deras närvaro har oftast hindrat eller begränsat en händelse. Vid ett flertal av larmen har hemtjänst även kunnat underlätta för räddningstjänsten genom att möta dem och låsa upp dörrar. De tog även hand om sin brukare, vilket måste känts tryggt för den drabbade. Vid några tillfällen har deras agerande även räddat liv, exempelvis när det på grund av sängrökning brann i ett täcke hos en brukare.

Tidig indikering av brand kan vara avgörande för en person med funktionsnedsättning.

På lokal nivå kan det vara svårt att se tydliga effekter såsom minskat antal allvarligt skadade eller omkomna individer kopplat till arbetet med att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta individer. I stället kan arbetsåtgärdernas effekt mätas i form av positiva reaktioner från personal och ökad trygghetskänsla hos enskilda, både för de boende och för personer i deras omgivning, exempelvis närstående och grannar. Man kan också kontrollera om åtgärder som enligt forskningen är effektiva har vidtagits. Läs om dessa åtgärder i avsnittet *Vilka åtgärder har effekt?*. Det går även att göra uppskattningar av till exempel hur många gånger som personal städat bort brännbart material som ligger på eller intill spisar, hur enskilda tar emot budskap samt förändrade riskbeteenden. Även själva processen är möjlig att utvärdera.

Exempel 25: Bättre samarbete i Varberg

I *Varbergs kommun* var den största effekten av arbetet med att individanpassa brandskydd att barriärer mellan förvaltningarna började brytas ner. Den gemensamma inställningen är numera att brand- och olycksförebyggande arbete inte enbart är räddningstjänstens ansvar. Ett exempel är att personal som i det dagliga arbetet är ute hos enskilda åtgärdar de mest lättavhjälpna olycksriskerna, exempelvis genom att städa upp runt spisen. Det saknas dock ett enkelt sätt att registrera och rapportera dessa åtgärder vilket försvårar möjligheten att följa upp och utvärdera.

Exempel 26: Granskning av utförare i Nacka

I *Nacka kommun* genomförs all hemtjänst av externa leverantörer. Vid kvalitetsgranskning av utförarna undersöks "Trygghet och säkerhet" som en särskild punkt och i det inkluderas det brandförebyggande arbetet. Resultatet av uppföljningen redovisas på kommunens webbplats och i kundvalskataloger.

15. Arbetsrätt

Bilaga 1 – Juridik

Kapitlet riktar sig främst till följande målgrupper:				
Beslutsfattare	Utvecklare	Handläggare	Du som arbetar i någons bostad	Räddningstjänsten

Arbetet med ett stärkt brandskydd för särskilt riskutsatta individer bygger på delaktighet och samtycke från den enskilde och det är viktigt att respektera den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Detta avsnitt beskriver några juridiska principer som på olika vis påverkar arbetet.

Det finns reglerade möjligheter till stöd från samhället, och enligt lagstiftningen finns ett gemensamt ansvar för att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta med individanpassade åtgärder. Relevanta lagar är bland annat:

- lagen (2003:778) om skydd mot olyckor, LSO
- socialtjänstlagen (2001:453), SoL
- lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS
- hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), HSL.

En sammanfattning av lagrummen visar på en gemensam röd tråd och anger tydligt krav på att:

- utgå från individen
- stödja den enskilde
- samverka mellan myndigheter eller samhällsorgan
- anpassa bostäder så att man kan bo under trygga och goda förhållanden.

Andra relevanta lagar vi tar upp i denna bilaga är lagen om valfrihetssystem (2008:962), lagen om vissa kommunala befogenheter (2009:47), offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), dataskyddsförordningen (GDPR) och plan- och bygglagen (2010:900).

Lagen (2003:778) om skydd mot olyckor

Lagen om skydd mot olyckor (LSO) är en målstyrande lag. I den inledande paragrafen anges det nationella målet för räddningstjänsten: *att i hela landet bereda människors liv och hälsa samt egendom och miljö ett med hänsyn till de lokala förhållandena tillfredsställande och likvärdigt skydd mot olyckor.*

2010 fick MSB i uppdrag av regeringen att redogöra för vad som är ett rimligt brandskydd i olika boendemiljöer. ”Rimligt brandskydd” har lett till viss begreppsförvirring, och några räddningstjänster har ställt sig frågande till om det är ett ”rimligt” eller ”skäligt” brandskydd som krävs i en bostad. ”Rimligt”

bottnar i uppdragsbeskrivningen som MSB fick och begreppet användes med anledning av det specifika regeringsuppdraget. Enligt LSO är det ett brandskydd i skäligen omfattning som krävs.

Ansvar för brandskyddet

Det primära ansvaret att förebygga bränder och begränsa skador på liv, hälsa och egendom till följd av bränder ligger på den enskilde. Detta uttrycks i 2 kap. 2 § LSO, enligt följande:

Ägare eller nyttjanderättshavare till byggnader eller andra anläggningar skall i skäligen omfattning hålla utrustning för släckning av brand och för livräddning vid brand eller annan olycka och i övrigt vidta de åtgärder som behövs för att förebygga brand och för att hindra eller begränsa skador till följd av brand.

LSO uttrycker ett delat ansvar mellan fastighetsägare och nyttjanderättshavare till byggnader. Om fastighetsägaren och nyttjanderättshavaren inte är samma (juridiska) person gäller resonemanget att den som har faktisk och rättslig möjlighet att vidta en åtgärd också är den som har ansvaret för att vidta åtgärden. Brandskyddsåtgärder som är förknippade med byggnaden och dess fasta tillbehör är primärt fastighetsägarens ansvar, medan nyttjanderättshavaren ansvarar för användandet av byggnaden och den lösa egendom som finns där. Som exempel ansvarar ägaren normalt för uppsättning av brandvarnare medan den boende ansvarar för skötseln, som rengöring, batteribyte och regelbunden testning. Den boende är också i övrigt ansvarig till många andra åtgärder kopplade till bostadens användande och ska vidta de åtgärder som behövs för att förhindra brand och för att hindra eller begränsa skador till följd av brand i den egna bostaden. Ansvaret är dock begränsat till vad som kan anses skäligt att vidta i varje enskilt fall.

Enligt 3 kap. 1 § LSO har kommunen en skyldighet att vidta åtgärder för att förebygga bränder och skador till följd av bränder så att människors liv och hälsa skyddas. Kommunen behöver därmed arbeta proaktivt, exempelvis genom arbetssätt som beskrivs i denna vägledning, och bistå de personer som själva inte kan ordna ett förstärkt brandskydd. Det ligger i kommunens intresse att bränder inte uppstår och att kommuninvånarna har ett tryggt boende. Det är

LSO ställer krav på brandskyddet i byggnader. Foto: Johan Eklund.

en viktig princip att de insatser som kommunen erbjuder bygger på frivillighet. Samhället kan inte tvångsmässigt vidta en åtgärd i den enskildes bostad utan direkt lagstöd.

För att den enskilde själv ska kunna bidra till sin egen säkerhet och kunna fullgöra sina skyldigheter enligt LSO är det också viktigt att kommunen ger det stöd som behövs i form av till exempel rådgivning, allmänt riktad information eller utbildningsverksamhet. Stödet kan bland annat handla om rådgivning kring ett brandskydd i skäligen omfattning i en bostad, men också om andra förebyggande åtgärder, som förstärkta brandskyddsåtgärder, som finns att läsa om i denna vägledning.

Kommunen kan göra tillsyn av fastighetsägares och nyttjanderättshavares skyldigheter enligt LSO. Tillsynen av brandskydd i boendemiljöer har traditionellt varit inriktad mot olika former av behovsprövade boenden, till exempel vård- och omsorgsboenden. På senare år har det blivit vanligare med tillsyn i flerbostadshus, men då har fokus främst legat på fastighetsägarens ansvar och de allmänna utrymmena i byggnaden. Det finns ingenting som hindrar att tillsyn görs i enskilda bostäder.

En grundläggande utgångspunkt vid tillsyn är att det i regel inte är möjligt att ställa högre krav på brandskyddet än de byggregler som gällde när byggnaden uppfördes eller ändrades.³⁸ I vissa fall kan det däremot finnas särskilda omständigheter som gör att det går att ställa högre krav på brandskyddet än vad som gällde när en byggnad uppfördes. Du kan läsa mer om vad så kallade särskilda omständigheter är i boken *Kommunal tillsyn enligt lagen om skydd mot olyckor*.³⁸ Det bör även nämnas att det normalt inte går att rikta krav utifrån individens unika förutsättningar, enligt LSO.

LSO är en skyldighetslagstiftning, vilket innebär att enskilda, kommunen och staten har vissa skyldigheter. Åtgärder som syftar till ett stärkt brandskydd för särskilt riskutsatta individer kan vara svåra att motivera genom LSO eftersom ett brandskydd i skäligen omfattning tar sin utgångspunkt från byggreglerna. Det är i rättighetslagstiftningarna, såsom SoL, som stöd för ett stärkt brandskydd utifrån individens särskilda behov kan återfinnas.

Lag (2003:778) om skydd mot olyckor

2 kap. 2 § Ägare eller nyttjanderättshavare till byggnader eller andra anläggningar skall i skäligen omfattning hålla utrustning för släckning av brand och för livräddning vid brand eller annan olycka och i övrigt vidta de åtgärder som behövs för att förebygga brand och för att hindra eller begränsa skador till följd av brand.

3 kap. 1 § För att skydda människors liv och hälsa samt egendom och miljö skall kommunen se till att åtgärder vidtas för att förebygga bränder och skador till följd av bränder samt, utan att andras ansvar inskränks, verka för att åstadkomma skydd mot andra olyckor än bränder. Kommunerna skall ta till vara möjligheterna att utnyttja varandras resurser för förebyggande verksamhet.

3 kap. 2 § En kommun skall genom rådgivning, information och på annat sätt underlätta för den enskilde att fullgöra sina skyldigheter enligt denna lag.

38. Kommunal tillsyn enligt lagen om skydd mot olyckor, Publikationsnummer: MSB474 – reviderad augusti 2020 ISBN: 978-91-7927-057-5.

Socialtjänstlagen (2001:453)

Socialtjänstlagen (SoL) trädde första gången i kraft 1982, och ersatte de tidigare vårdlagarna – barnavårdslagen, nykterhetsvårdslagen och socialhjälpslagen. Socialtjänstens inriktning ändrades från att vara överordnad och kontrollerande och skulle nu i förhållande till den enskilde vara serviceinriktad och hjälpande. Socialhjälpslagen hade införts 1956 utifrån tanken om en medborgarrättighet i stället för gamla tiders fattigvård.

Socialtjänstlagen ger kommunerna möjlighet att utforma socialtjänsten utifrån kommunens egna behov och förutsättningar samt förändringar i samhällsutvecklingen. Lagen hänvisar till varje individs självbestämmande, integritet och eget ansvar. Det innebär att kommunen inte kan tvinga den enskilde att ta emot hjälp eller stöd. Kommunen har även det yttersta ansvaret för att kommuninvånarna får det stöd och den hjälp de behöver.

Enskilda har rätt till bistånd för sin försörjning och för sin livsföring i övrigt. Livsföring i övrigt är inte specificerat i lagen, men vissa insatser som en kommun bör erbjuda finns uppräknade. De uppräknade insatserna är till för att underlätta för en enskild att bo kvar hemma och innefattar bland annat hemtjänst. Den enskilde har rätt till bistånd för att tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Kommunerna har även möjlighet att i enskilda fall bevilja bistånd utöver vad som krävs för att den enskilde ska uppnå skälig levnadsnivå.

I bedömningen om bistånd tar handläggaren hänsyn till den enskilda personens egna förutsättningar och möjligheter. Handläggningen utgår från den enskildes ansökan eller uttryck om behov av hjälp.

Handläggningen är belagd med sekretess, men om den enskilde lämnar sitt medgivande faller sekretessen för den hantering som medgivandet gäller.

Det finns även möjlighet för kommuner att bevilja hemtjänstinsatser till äldre personer utan individuell behovsprövning enligt bestämmelserna om förenklat beslutsfattande i 4 kap. 2a § SoL. Enligt bestämmelsen är det upp till kommunerna själva att avgöra vilka typer av hemtjänstinsatser som ska erbjudas, och i vilken omfattning.

Hemtjänst är exempel på insats som kan beviljas med stöd av socialtjänstlagen. Foto: Shutterstock.

Socialtjänstlag (2001:453)

2 kap. 1 § Varje kommun svarar för socialtjänsten inom sitt område, och har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver.

2 kap. 7 § När den enskilde har behov av insatser både från socialtjänsten och från hälso- och sjukvården ska kommunen tillsammans med regionen upprätta en individuell plan.

3 kap. 5 § Socialnämndens insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.

3 kap. 6 § Socialnämnden bör genom hemtjänst, dagverksamheter eller annan liknande social tjänst underlätta för den enskilde att bo hemma och att ha kontakt med andra.

5 kap. 4 § Socialtjänstens omsorg om äldre ska inriktas på att äldre personer får leva ett värdigt liv och känna välbefinnande (värdegrund). Socialnämnden ska verka för att äldre människor får möjlighet att leva och bo självständigt under trygga förhållanden och ha en aktiv och meningsfull tillvaro i gemenskap med andra.

5 kap. 5 § Socialnämnden ska verka för att äldre människor får goda bostäder och ska ge dem som behöver det stöd och hjälp i hemmet och annan lättåtkomlig service. Kommunen ska inrätta särskilda boendeformer för service och omvårdnad för äldre människor som behöver särskilt stöd. Kommunen får även inrätta särskilda boendeformer för äldre människor som främst behöver stöd och hjälp i boendet och annan lättåtkomlig service och som därutöver har behov av att bryta oönskad isolering. Den äldre personen ska, så långt det är möjligt, kunna välja när och hur stöd och hjälp i boendet och annan lättåtkomlig service ska ges.

5 kap. 6 § Socialnämnden ska göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen för äldre människor samt i sin uppsökande verksamhet upplysa om socialtjänstens verksamhet på detta område. Kommunen ska planera sina insatser för äldre. I planeringen ska kommunen samverka med regionen samt andra samhällsorgan och organisationer.

5 kap. 7 § Socialnämnden skall verka för att människor som av fysiska, psykiska eller andra skäl möter betydande svårigheter i sin livsföring får möjlighet att delta i samhällets gemenskap och att leva som andra. Socialnämnden skall medverka till att den enskilde får en meningsfull sysselsättning och får bo på ett sätt som är anpassat efter hans eller hennes behov av särskilt stöd.

Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) ersatte 1994 omsorgslagen och innebar en utvidgning av denna. Verksamhet enligt LSS ska främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som omfattas av lagen. Målet är också att den enskilde ska få möjlighet att leva som andra, trots sin funktionsnedsättning.

LSS omfattar människor med utvecklingsstörning, autism eller autismsliknande tillstånd och dem som drabbats av hjärnskada, med påföljande funktionsnedsättning, genom sjukdom eller våld. Lagen omfattar även personer med andra svåra psykiska och fysiska funktionsnedsättningar, utanför normalt åldrande, som omöjliggör att de självständigt klarar sig i det dagliga livet.

Om inte något annat avtalats mellan kommunen och regionen ansvarar kommunen för alla LSS-insatser utom rådgivning och annat personligt stöd som regionen ansvarar för. Insatser som avlösarservice, korttidstillsyn, korttidsvistelse, bostad i familjehem eller bostad med särskild service omfattar även omvårdnad. Omvårdnad innebär att den enskilda får den hjälp och det stöd som behövs i det dagliga livet och innefattar även rätten till att känna trygghet och säkerhet. I insatserna bostad med särskild service för barn, ungdom och vuxna ingår också fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter.

Enligt LSS ska den enskilda som är berättigad till stödet, ha största möjliga inflytande samt medbestämmande gällande stödet. Insatserna ska ske på egen begäran och för den som är under 15 år eller som inte kan ställning kring detta, är det vårdnadshavare (till och med 17 år), förvaltare eller god man, som kan begära stödet. En individuell plan med beslutande och planerade insatser, som är upprättade med den som är berättigad insats enligt LSS, kan begäras av den enskilda. Kommunen har ett särskilt ansvar att samordna de insatser som tas upp i planen. En eller flera huvudmän kan vara inblandade i planen, men den ska utgå från personens individuella önskemål.

Stödet enligt LSS kan behöva kompletteras med åtgärder som stärker brandskyddet som bistånd enligt SoL då insatser enligt LSS är fördefinierade och inte hanterar denna fråga.

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

5 § Verksamhet enligt denna lag skall främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som anges i 1 §. Målet skall vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra.

6 § Verksamheten enligt denna lag skall vara av god kvalitet och bedrivas i samarbete med andra berörda samhällsorgan och myndigheter. Verksamheten skall vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde skall i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges. Kvaliteten i verksamheten skall systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras. För verksamheten enligt denna lag skall det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad skall kunna ges.

Lagen (2008:962) om valfrihetssystem

Lagen om valfrihetssystem (LOV) reglerar vad som ska gälla för de kommuner och regioner som vill konkurrenspröva kommunala och regionala verksamheter genom att överlåta valet av utförare av stöd, vård- och omsorgstjänster till brukaren eller patienten. Valfrihetssystem enligt LOV är ett alternativ till upphandling enligt lagen om offentlig upphandling (LOU). Det är ett regelverk som beskriver hur privata utförare kan bli leverantörer av välfärdstjänster.

Att individer ges möjlighet att välja och främja mångfald bland utförare är i linje med socialtjänstlagens delaktighet och medinflytande. Vid upphandling enligt LOV är ersättningen för en insats satt på förhand, vilket gör att utförare konkurrerar med den kvalitet de kan erbjuda för samma peng.

Kommunen har ansvar för sin äldreomsorg oavsett vem som utför den. Det innebär att de ska utföra uppföljning och kontroll av både den egna verksamheten och den verksamhet som bedrivs av andra³⁹.

Läs mer här: skr.se/demokratiledningstyrning/driftformervalfrihet/lagomvalfrihetssystemlovillampning.1969.html

Lagen (2018:222) om bostadsanpassningsbidrag

Lagen om bostadsanpassningsbidrag syftar till att ge personer med funktionsnedsättningar möjlighet till ett självständigt liv i eget boende. Bidrag kan lämnas för att anpassa och komplettera fasta funktioner i och i anslutning till en bostad. Bidrag lämnas endast om åtgärderna är nödvändiga för att bostaden ska vara ändamålsenlig som bostad för personen med funktionsnedsättning.

I en dom⁴⁰ ansåg Regeringsrätten (numera Högsta förvaltningsdomstolen) att en spisvakt skulle ses som en anpassning oavsett hur den var ansluten, eftersom den var ett komplement till spisen. Målet prövades enligt då gällande lag om bostadsanpassningsbidrag.⁴¹ Domen kan sägas ge uttryck för de tankar som ligger bakom att lagen (2018:222) om bostadsanpassningsbidrag även omfattar kompletteringar av fasta funktioner.⁴² En spisvakt kan alltså vara en bidragsberättigad komplettering när det gäller bostadsanpassning.

Det är den person som behöver anpassning som ansöker om bostadsanpassningsbidrag, oavsett vem som äger eller har nyttjanderätt till bostaden. Alternativt kan personen ge någon annan en fullmakt att ansöka om bidraget. Bidraget söks hos kommunen, som beviljar åtgärden efter en prövning av om förutsättningarna är uppfyllda. Även om ansökan om bidrag ska göras av den enskilde kan kommunen ha en skyldighet att hjälpa till, exempelvis med att fylla i ansökningsblanketten. Den sökande behöver oftast ett intyg som styrker nödvändigheten av de sökta åtgärderna. Ett sådant intyg utfärdas av en arbetster-

39. <https://www.socialstyrelsen.se/stod-i-arbetet/aldre/boende-och-stod-aldre/>

40. Regeringsrätten, dom 2010-05-06, målnummer 3810-09.

41. Lag (1992:1574) om bostadsanpassningsbidrag.

42. <https://www.boverket.se/sv/babhandboken/bostadsanpassningsbidrag/villkor-for-bostadsanpassningsbidrag/anpassa-och-komplettera-fasta-funktioner/>

peut, läkare eller annan sakkunnig. När kommunen har fattat sitt beslut ska den även ange skälen för beslutet. Den som får avslag på sin ansökan kan överklaga beslutet till förvaltningsrätten. Boverket har ansvar för tillsynen av kommunernas bidragsverksamhet.

Om den sökande inte själv äger byggnaden behövs ägarens medgivande om att åtgärderna får utföras.

Bostadsanpassningsbidrag lämnas inte för exempelvis detektoraktiverade släcksystem. I propositionen till den nuvarande lagen om bostadsanpassningsbidrag framförde regeringen att behovet av förstärkt brandskydd bättre torde kunna tillgodoses genom exempelvis insatser med stöd av socialtjänstlagen och ökad kunskap om brandskydd för de utpekade riskgrupperna.⁴³

Lag (2018:222) om bostadsanpassningsbidrag

1 § Denna lag har till syfte att genom bidrag till anpassning av bostäder ge personer med funktionsnedsättning möjlighet till ett självständigt liv i eget boende.

3 § Bostadsanpassningsbidrag lämnas till person med funktionsnedsättning (sökande) för anpassning av dennes permanentbostad. Om bostaden hyrs i andra hand, lämnas bidrag endast om anpassningsåtgärden är skälig med hänsyn till hur lång upplåtelsen är.

Om någon åtar sig att regelbundet under vissa perioder svara för omvårdnaden av en person med funktionsnedsättning i sin bostad och om åtagandet kan antas avse en längre tid, lämnas bidrag även för anpassning av den bostaden.

5 § Bostadsanpassningsbidrag lämnas för att anpassa och komplettera fasta funktioner i och i anslutning till en bostad.

Bidrag lämnas endast om åtgärderna är nödvändiga för att bostaden ska vara ändamålsenlig för sökanden. Bidrag lämnas inte om behovet kan tillgodoses med hjälpmedel som erbjuds av regionen eller kommunen enligt hälso- och sjukvårdslagen (2017:30). Lag (2019:983).

43. Proposition 2017/18:80, Ny lag om bostadsanpassningsbidrag, sidan 31. <https://data.riksdagen.se/fil/D808BFE4-DCC3-492D-873C-6A3B0AED6F9D>

Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)

Att tillhandahålla hjälpmedel till personer med olika typer av funktionsnedsättning är en hälso- och sjukvårdsuppgift som regleras i hälso- och sjukvårdslagen (HSL). Av lagen framgår att regionerna ska tillhandahålla rehabilitering, rehabilitering och hjälpmedel. Det kommunala hälso- och sjukvårdsansvaret innebär att kommunerna ska erbjuda hälso- och sjukvårdsinsatser till de personer som bor i särskilda boendeformer eller i bostäder med särskild service samt för dem som deltar i kommunala dagverksamheter. Nästintill samtliga kommuner har därutöver, genom avtal, tagit över ansvaret för hemsjukvården från regionen och därmed också delar av ansvaret för förskrivning av hjälpmedel till personer i ordinärt boende. I de flesta regioner har kommunen tagit över förskrivning av hjälpmedel för rörelse, kommunikation och kognition, medan regionen förskriver syn- och hörselhjälpmedel samt hjälpmedel för vård och behandling.

Eftersom HSL är en ramlag kan varje sjukvårdshuvudman skapa sin egen policy med kompletterande regelverk kring hjälpmedel. Där anges vem som får förskriva ett visst hjälpmedel, på vilka grunder det kan förskrivas, vilka produkter som omfattas och om eventuella avgifter för hjälpmedel ska tas ut. De flesta hjälpmedel förskrivs inom primärvård eller kommunal hälso- och sjukvård av arbetsterapeuter, sjukgymnaster och distriktssköterskor. Förutom att bedöma behov av insatser ska förskrivaren prova ut, anpassa och välja lämplig produkt, instruera, träna, följa upp och utvärdera funktion och nytta.

Möjligheten att få tillgång till ett visst hjälpmedel kan variera mellan regionerna. Och även om sjukvårdshuvudmannen har skyldighet att tillhandahålla hjälpmedel innebär det ingen rättighet för den enskilde. Det innebär i sin tur att beslut om hjälpmedel inte kan överklagas. Den som är missnöjd med sitt beslut kan i stället vända sig till patientnämnden som är en fristående och opartisk instans som finns i varje region.

En god vård ska bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet.
Foto: Shutterstock.

Personer som är hörselskadade, döva eller dövblinda och därför inte uppfattar signaler från exempelvis brandvarnare kan ordineras olika typer av varseblivningshjälpmedel. Det kan handla om

- *akustiska signalthjälpmedel* som är avsedda för personer med lätt till måttlig hörselnedsättning, som inte uppfattar ett brandlarm som en normalhörande kan uppfatta utan svårighet
- *optiska hjälpmedel* som är avsedda för måttligt till gravt hörselskadade och döva personer i de fall man inte kan använda akustiska signaler på grund av störningsrisk eller till personer som inte uppfattar signalen ens med hörapparat
- *taktila hjälpmedel* samt väckningsanordning som är avsedda för personer som på grund av hörselnedsättning inte vaknar vid en akustisk signal.

Audionomer på hörselkliniker och hörselmottagningar har behörighet att förskriva dessa hjälpmedel.

Förskrivning av hjälpmedel

Ansvaret för att erbjuda hjälpmedel till personer med funktionsnedsättning är delat mellan regionerna och kommunerna. Men hur ansvaret är fördelat när det gäller de olika hjälpmedelsområdena är inte reglerat i lag.

Det saknas en juridisk definition av vad hjälpmedel är, men det finns andra beskrivningar och definitioner av begreppet hjälpmedel. I Socialstyrelsens termbank definieras begreppen hjälpmedel enligt följande:

- Hjälpmedel för det dagliga livet: individuellt utprovad produkt som syftar till att bibehålla eller öka aktivitet, delaktighet eller självständighet genom att kompensera en funktionsnedsättning.

Exempel på hjälpmedel för det dagliga livet är rollatorer, griptänger, hörapparater, störningssystem och appar för påminnelser.

- Hjälpmedel för vård och behandling: förskriven medicinteknisk produkt som syftar till att kontrollera, bibehålla eller förbättra ett medicinskt tillstånd och som är avsedd att kunna användas utan hälso- och sjukvårdsutbildning.

Exempel på hjälpmedel för vård och behandling är antidecubitusmadrass, cpap-apparat, handortos, insulinpump, nutritionspump, ståstöd, tappningskateter och tensapparat.

Vilka typer av hjälpmedel som kan förskrivas beslutas politiskt. Det är ofta en långdragen process där regelverket för hjälpmedel ska förändras, det vill säga när något nytt hjälpmedel ska in i regelverket eller något ska utgå. I dag finns till exempel ingen möjlighet att förskriva brandskyddsutrustning såsom rökförkläde. Huruvida den typen av hjälpmedel kommer att tas med i förskrivningslistor eller inte återstår att se. Under tiden gäller det att hitta andra vägar. Många kommuner köper in rökförkläden och dylikt från hjälpmedelsleverantören och har som en del i grundutrustningen på särskilda boenden.

Läs mer om förskrivning av hjälpmedel på Socialstyrelsens webbplats:
www.socialstyrelsen.se/stod-i-arbetet/funktionshinder/hjalpmedel/stod-och-utbildning

Hälso- och sjukvårdslag (2017:30)

3 kap.1 § Målet med hälso- och sjukvården är en god hälsa och en vård på lika villkor för hela befolkningen.

Vården ska ges med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans värdighet. Den som har det största behovet av hälso- och sjukvård ska ges företräde till vården.

5 kap. 1 § Hälso- och sjukvårdsverksamhet ska bedrivas så att kraven på en god vård uppfylls. Det innebär att vården särskilt ska

1. vara av god kvalitet med en god hygienisk standard
2. tillgodose patientens behov av trygghet, kontinuitet och säkerhet
3. bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet
4. främja goda kontakter mellan patienten och hälso- och sjukvårdspersonalen
5. vara lätt tillgänglig.

7 kap. 7 § I planeringen och utvecklingen av hälso- och sjukvården ska regionen samverka med samhällsorgan, organisationer och vårdgivare.

8 kap. 1 § Regionen ska erbjuda en god hälso- och sjukvård åt den som är bosatt inom regionen. Detsamma gäller i fråga om den som är kvarskrivnen enligt 16 § folkbokföringslagen (1991:481) och som stadigvarande vistas inom regionen. Även i övrigt ska regionen verka för en god hälsa hos befolkningen.

Regionens ansvar som huvudman

7 § Regionen ska erbjuda dem som avses i 1 §

1. habilitering och rehabilitering
2. hjälpmedel för personer med funktionsnedsättning
3. tolktjänst för vardagstolkning för barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade.

Regionens ansvar omfattar dock inte insatser enligt första stycket 1 och 2 som en kommun inom regionen ansvarar för enligt 12 kap. 5 §. Regionens ansvar innebär inte någon inskränkning i de skyldigheter som arbetsgivare eller andra kan ha enligt annan lag.

Regionen ska, i samverkan med patienten, upprätta en individuell plan när insatser som avses i första stycket 1 eller 2 erbjuds. Av planen ska planerade och beslutade insatser framgå.

Kommunens ansvar som huvudman

11 kap. 3 § I planeringen och utvecklingen av hälso- och sjukvården ska kommunen samverka med samhällsorgan, organisationer och vårdgivare.

12 kap. 1 § Kommunen ska erbjuda en god hälso- och sjukvård åt den som efter beslut av kommunen bor i en sådan boendeform eller bostad som avses i 5 kap. 5 § andra stycket, 5 kap. 7 § tredje stycket eller 7 kap. 1 § första stycket 2 socialtjänstlagen (2001:453). Kommunen ska även i samband med dagverksamhet enligt 3 kap. 6 § samma lag erbjuda en god hälso- och sjukvård åt den som vistas i dagverksamheten.

2 § Kommunen får erbjuda den som vistas i kommunen hälso- och sjukvård i hemmet (hemsjukvård) i ordinärt boende.

12 kap. 5 § Kommunen ska i samband med hälso- och sjukvård enligt 1 eller 2 § eller 14 kap. 1 § erbjuda habilitering och rehabilitering samt hjälpmedel för personer med funktionsnedsättning.

Kommunen ska, i samverkan med den enskilde, upprätta en individuell plan när insatser som avses i första stycket erbjuds. Av planen ska planerade och beslutade insatser framgå.

Lagen (2009:47) om vissa kommunala befogenheter

Kommuner kan med stöd av 2 kap. 7 § lagen om vissa kommunala befogenheter erbjuda servicetjänster åt äldre. Exempel på tjänster som erbjuds är snöskottning, gräsklippning och annat trädgårdsarbete, städning och tvätt, fönsterputsning, avfrostning av frysar, inköp av varor, post- och bankärenden, matlagning, bakning, matleveranser, uppsättning av gardiner och tavlor, montering av brandvarnare, byte av proppar, hämtning av saker från vindar och källare eller höga skåp i bostaden.

Lagen är fakultativ, vilket innebär att den inte ålägger kommuner att handla på visst sätt utan i stället ger dem en möjlighet att agera inom vissa legala ramar. Den ger en kommun rätt att utan föregående individuell behovsprövning tillhandahålla servicetjänster åt personer som fyllt 68 år. Lagen om kommunala befogenheter ger möjlighet till vissa generella tjänster medan socialtjänstlagen omfattar både vissa generella insatser och individuellt behovsprövade åtgärder i form av bistånd.

Bakgrunden till lagstiftningen var att många kommuner hade kommit att bedriva service till äldre utan biståndsbeslut. Det huvudsakliga syftet var att på ett administrativt enkelt sätt erbjuda insatser för att förebygga olyckor i hemmet. Servicetjänster i hemmet har haft olika benämningar, till exempel bosome, fixartjänster och *Fixar-Malte*.

Läs mer på sidorna 239–250 i SOU 2008:15 LOV – Lag om valfrihetssystem: www.regeringen.se/contentassets/6e83b89695164cb4b9c9f1f334b75ca1/lov-att-valja--lag-om-valfrihetssystem.

Lag (2009:47) om vissa kommunala befogenheter

1 § Denna lag innehåller bestämmelser som ger kommuner och regioner ökade befogenheter i förhållande till vad som gäller enligt kommunallagen (1991:900).

2 kap. Servicetjänster åt äldre.

7 § Kommuner får utan föregående individuell behovsprövning tillhandahålla servicetjänster åt personer som fyllt 68 år.

Med servicetjänster avses tjänster som är avsedda att förebygga skador, olycksfall eller ohälsa och som inte utgör personlig omvårdnad.

8 § För servicetjänster åt äldre personer får kommuner ta ut skäliga avgifter enligt grunder som kommunerna bestämmer. Avgifterna får dock inte överstiga kommunernas självkostnader.

Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Offentlighets- och sekretesslagen (OSL) innehåller bestämmelser om myndigheters och vissa andra organs handläggning vid registrering, utlämnande och övrig hantering av allmänna handlingar och bestämmelser om tystnadsplikt i det allmännas verksamhet och även om förbud att lämna ut allmänna handlingar.

I 26 kap. 1 § 1 stycket i OSL anges att: *Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om enskilda personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men.*

Sekretessen gäller såväl mot externa aktörer, exempelvis fastighetsägare, som mellan förvaltningar inom kommunen. Samtycke från den person som uppgifterna rör medför att sekretesskyddade uppgifter i regel kan lämnas ut. Sekretessbrytande bestämmelse som grundar sig i samtycke från den enskilde återfinns i 10 kap. 1 § OSL.

Den dokumentation, exempelvis i form av en ifylld checklista, som upprättas vid brandriskinventeringar hos enskilda förvaras hos den förvaltning som genomför uppgiften. Uppgifter inom socialtjänsten om enskildas personliga förhållanden omfattas av sekretess och kan i regel inte lämnas ut utan den enskildes samtycke.

Dataskyddsförordningen (GDPR)

I maj 2018 infördes EU:s dataskyddsförordning, General Data Protection Regulation (GDPR). Förordningen infördes i syfte att stärka skyddet för den personliga integriteten och att skapa ett enhetligt regelverk inom EU. Genom GDPR har enskildas rättigheter i samband med personuppgiftsbehandling stärkts. GDPR har också tydliggjort ansvar och skyldigheter för den som behandlar personuppgifter. GDPR kompletteras i Sverige av nationell lagstiftning.

Personuppgifter är all slags information som direkt eller indirekt kan hänföras till en fysisk person som är i livet. Det kan till exempel handla om namn, namn tillsammans med adresser, personnummer, foton, olika slags elektroniska identiteter som bland annat IP-nummer om de kan kopplas till en fysisk person.

Inom ramen för kommunens arbete med stärkt brandskydd hos enskilda kan personuppgifter komma att behandlas. Det kan bli aktuellt vid arbete för eller hos en enskild. Behandling av personuppgifter kan vara att samla in dem eller använda redan insamlade personuppgifter som sedan kan behöva lagras. Det måste finnas en tydlig rättslig grund och ett klart angivet ändamål för behandlingen av personuppgifter redan innan insamlingen eller lagringen påbörjas.

För att få stöd i hur ni ska hantera personuppgifter kan ni kontakta någon inom er organisation som är ansvarig för personuppgiftsbehandling, lämpligen en jurist eller ett dataskyddsombud om det finns tillgängligt.

Lagen (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten

I lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten (SoLPuL) finns regler som anger när personuppgifter får behandlas inom socialtjänsten. Enligt 6 § SoLPuL får socialtjänsten behandla personuppgifter bara om det är nödvändigt för att arbetsuppgifter inom socialtjänsten ska utföras. I förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, SoLPuLF, begränsas det övergripande ändamålet i 6 § SoLPuLF genom preciseringar av ändamål som tillåter personuppgiftsbehandling inom socialtjänsten för kommunala, statliga och privata aktörer.

Exempel på tillåtna ändamål för en kommunal myndighet är handläggning av ärenden om bistånd och annat stöd samt genomförande av beslut om bistånd, stödinsatser, vård och behandling samt annan social service som följer av bestämmelserna i SoL. Vid handläggning av ärenden enligt SoL gäller bland annat enligt 11 kap. 2 § första stycket SoL att en utredning inte ska göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet.

Plan- och bygglagen (2010:900) och Boverkets byggregler

I plan- och bygglagen (PBL) finns bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden.

Boverkets byggregler (BBR) anger funktionsbaserade krav på byggnader. Alla byggnader ska ha ett byggnadstekniskt brandskydd, men hur höga kraven är beror på typ av byggnad och verksamhet. I BBR avsnitt 5 finns regler om vilket brandskydd en byggnad måste ha. Föreskrifterna i BBR måste följas när en ny byggnad ska uppföras eller ändringar ska göras i en byggnad eller verksamhet. De allmänna råden i BBR anger hur man ska göra för att följa de bindande reglerna i föreskrifterna, såvida det inte görs en analytisk dimensionering där andra lösningar kan visas uppfylla samma kravnivå. Enligt PBL finns även en skyldighet att underhålla byggnaden så att brandskyddet inte blir sämre bara för att byggnaden blir äldre.

För brandskydd i boendemiljö så gäller att det i alla bostäder ska finnas anordningar för tidig upptäckt och varning i händelse av brand, och det bör i ordinära bostäder vara brandvarnare. Detta har varit ett krav sedan 1999 i byggreglerna. I flerbostadshus ska varje lägenhet utgöra en egen brandcell. Om det brinner i en lägenhet ska branden normalt inte kunna sprida sig till angränsande lägenhet inom 60 minuter. Det ger räddningstjänsten tid att göra en insats. De boende förväntas själva kunna utrymma sin lägenhet innan situationen blir farlig.

Bilaga 2 – Statistik och kunskap

Kapitlet riktar sig främst till följande målgrupper:

Beslutsfattare	Utvecklare	Handläggare	Du som arbetar i någons bostad	Räddningstjänsten
----------------	------------	-------------	--------------------------------	-------------------

Befolkningsprognoser från SCB

Statistikmyndigheten SCB gör årligen en befolkningsprognos, och vart tredje år en mer omfattande analys av befolkningsutvecklingen. Vid analysen redovisas utöver ett huvudalternativ även alternativa framskrivningar. I den senaste prognosen⁴⁴ framgår att ”Utmärkande för den framtida befolkningen är att antalet och andelen äldre i befolkningen ökar”. Vidare skriver SCB att ”I hela Sverige är det åldersgruppen 80 år och äldre som ökar mest. Det beror på, förutom att dödligheten minskar, att de stora kullarna födda på 1940-talet passerar 80-års ålder de kommande åren.”

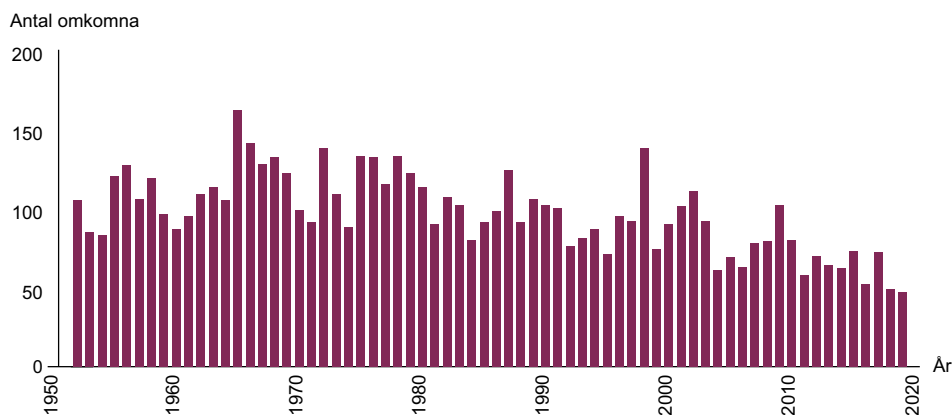

Mer om befolkningsstatistik finns på SCB:s webbplats, www.scb.se.

Antal omkomna i bränder

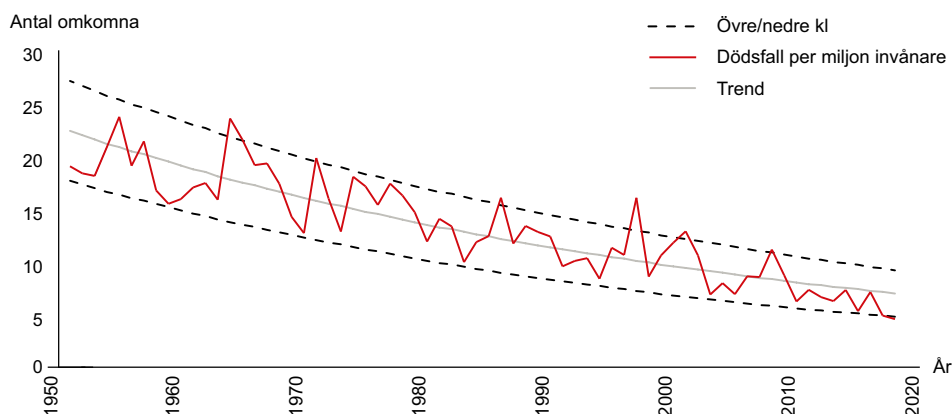
Drygt 100 personer omkommer varje år till följd av brandrelaterade händelser i Sverige. Äldre individer är kraftigt överrepresenterade och det är även vanligt att de omkomna har någon form av funktionsnedsättning. Sett över de senaste 60 åren har dock antalet personer som dör i bränder minskat betydligt i Sverige, i likhet med många andra höginkomstländer. Mellan åren 1952 och 2016 har antalet dödsfall minskat med 38 procent.

44. https://www.scb.se/contentassets/bcda4f8050ab4bd496c7e12196bcb623/be0401_2020i30_sm_be-18sm2002.pdf

Figur 12. Antal brandrelaterade dödsfall (olycksfall) per år, Sverige, 1952–2019.

Källa: Socialstyrelsen, Dödsorsaksregister 2019.

Om vi även tar hänsyn till befolkningsökningen och den förändrade åldersstrukturen i befolkningen under denna period, så kallad åldersstandardisering, har dödligheten minskat med 65 procent.

Figur 13. Antal brandrelaterade dödsfall (olycksfall) per miljon invånare och år, Sverige, 1952–2019.

Källa: Socialstyrelsen, Dödsorsaksregister 2019 (Bearbetad av Jonsson A, Runefors M).

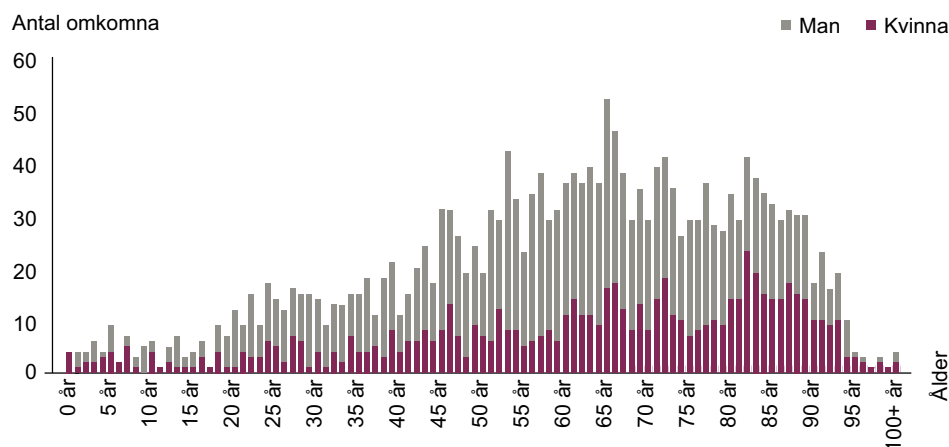
Riskminskningen har varit ungefär lika stor för samtliga åldersgrupper och för båda könen förutom för den yngsta åldersgruppen (0–4 år) där minskningen har varit över 90 procent.

Ett antal tekniska, sociala och ekonomiska framsteg har skett under tidsperioden och kan vara möjliga förklaringar till minskningen av antalet döda i bränder. Den ekonomiska utvecklingen har visat sig minska risken för många typer av oavsiktliga skador. Förbättringar i sjukvården under den studerade tidsperioden har varit betydande och dödligheten vid sjukhus i Sverige bland patienter vårdade för brännskador har minskat kraftigt under de senaste decennierna. Sociala framsteg som till exempel allmänt tillgänglig barnomsorg och förbättrad socialtjänst, kan också ha påverkat de historiska trenderna. Två åldersgrupper är särskilt viktiga att notera. Antalet små barn som omkommer till följd av bränder har minskat betydligt. Det är i dag mycket ovanligt att små barn omkommer till följd av brand. På 1950-talet omkom mer än tio barn (under fem år) varje år. På senare år har denna siffra flera år varit noll. Sannolikt har den organiserade barnomsorgen och förskolor i hög grad påverkat den förändrade risken eftersom barn i dag övervakas i större utsträckning och tillbringar mindre tid i hemmet.

Även om risken för att dö i en brand minskat även för de äldre, så är äldre den åldersgrupp som högst risk att dö i brand. Genom en förbättrad sjukvård och teknisk utveckling ökar gruppen multisjuka, äldre människor. Gruppen förväntas öka ytterligare.⁴⁵ De bör därför vara en prioriterad målgrupp för brandskyddsarbetet i Sverige.

Personer i åldersgruppen 80 år eller mera är kraftigt överrepresenterade i dödsbränder. Risken för denna grupp är 4,5 gånger högre än för åldersgruppen 50–64. Åldersgruppen 65–79 har 1,5 gånger högre risk jämfört med gruppen 50–64.

Figur 14. Antal döda i brand per ålder, 1999–2015.

Källa: MSB, Dödsbrandsdatabasen.

En övervägande majoritet, cirka 80 procent, av bränderna där människor omkommer inträffar i bostäder. Nästan lika många omkommer i flerbostadshus som i småhus, även om man räknar med fördelningen av antalet bränder i respektive boendemiljö. Den vanligaste kända dödsbrandorsaken är rökning, cirka 30 procent. Andra vanliga orsaker är att branden är anlagd, sju procent, eller att man har glömt stänga av spisen, sju procent. Antalet bränder där orsaken är okänd är högt, 34 procent, och har ökat de senaste åren. De vanligaste bekräftade startföremålen är sängar eller stoppade möbler. Andelen bränder där startföremålet är okänt är hög.

Vid en majoritet, cirka 58 procent, av bränder där människor har omkommit fanns inte en fungerande brandvarnare. Andelen bränder där det funnits en brandvarnare är cirka 29 procent, vid resterande bränder saknas uppgift om brandvarnare.

Av dem som omkom vid bränder var två tredjedelar ensamstående, vilket är väsentligt mer än i befolkningen som helhet. Av dem som omkommit vid bränder hade mer än 40 procent druckit alkohol före olyckan. I åldersgruppen 20–64 år hade över 70 procent av männen och nästan 60 procent av kvinnorna använt alkohol före olyckan.

Statistiken är hämtad från ida.msb.se.

Andelen människor som omkommer till följd av bränder i Sverige befinner sig på historiskt låga nivåer, men den tydliga överrepresentationen av äldre och funktionsnedsatta är bekymmersam. För att undvika en framtida ökning av brandrelaterade dödsfall är det viktigt att inrikta det förebyggande arbetet mot just dessa riskgrupper.

45. Prognos från Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling, OECD (Räddningstjänst i siffror 2015 (s. 36).

Bilaga 3 – För dig som vill veta mer

Erfarenheter och framgångsfaktorer

I den här bilagan kan du ta del av erfarenheter och framgångsfaktorer från olika kommuner.

På MSB:s webbplats för stärkt brandskydd finns länkar till flera av nedanstående exempel.

Uppsala kommun

När äldreprojektet startade 2010 togs tidiga kontakter med berörda förvaltningar. Det avsattes personal från både dåvarande Kontoret för hälsa, vård och omsorg och brandförsvaret för att arbeta med projektet. Man satte också ett slutdatum för projektet eftersom arbetsuppgifterna i stället skulle övergå till att bli en del i det ordinarie arbetet. Inställningen var från början att undvika problematisering, och i stället ta itu med problemen vartefter de uppstod.

”Kör och ta problemet när det kommer om det ens kommer! Det är lätt att man bara se hinder och så leder det till handlingsförlamning.” Göran Carlsson, fd avdelningschef, *Uppsala brandförvar*.

Under projektet skapades inledningsvis en remissgrupp som hade till uppgift att hjälpa utförarna vid åtgärder som de själva inte kan avhjälpa. Gruppen fick positiv respons och utförarna kände att de hade någon att vända sig till vid problem.

Utförarna av hemvård har tagit till sig det brandförebyggande arbetssättet, och arbetar aktivt för att kontinuerligt förebygga brand hos enskilda. Denna framgång beror till stor del på de kompletteringar och förtydliganden av utförarnas brandförebyggande uppdrag som införts.

Att brandförsvaret under uppstartstiden erbjöd kostnadsfri utbildning till alla utförare av hemvård var ett bra sätt att nå ut med kunskap om brandförebyggande åtgärder, vilket i sin tur ledde till ökad medvetenhet om risker hemma hos enskilda.

Ett förslag på tillägg i avtal för trygghetslarm togs fram under projektet för att enskilda ska kunna få möjligheten att koppla brandvarnaren till trygghetslarmet. Förslaget har godtagits och finns med som begäran inför upphandling av trygghetslarm.

För att förtydliga utförarnas uppdrag gjorde projektledaren en processbeskrivning utifrån den information och de synpunkter som framkommit under projektets gång. Den blev en viktig del i presentationen av utförarnas nya del i uppdraget.

Räddningstjänsten Syd

”Förstärkt brandskydd för äldre som bor kvar hemma” var ett utvecklingsuppdrag som startade 2011 inom *Räddningstjänsten Syd* och fanns i deras verksamhetsplan. Det innebär att det var ett prioriterat uppdrag som följdes upp regelbundet. Projektet var politiskt förankrat i direktionen och det var genom direktionen som förfrågan gått via kommunstyrelsen till kommunerna om att delta i projektet. Uppdraget var även förankrat hos vård- och omsorgscheferna i kommunerna som deltog i pilotprojektet.

Kommunens personal valde vilka personalkategorier som skulle arbeta med brandskyddsfrågorna samt i vilka forum detta skulle ske. De var även med vid framtagandet av checklistans utformning och innehåll.

I de stadsdelar och kommuner som deltog i projektet fanns redan väl fungerande rutiner och träffpunkter för personalen för att följa upp och diskutera identifierade problem. Det underlättade arbetet med att följa upp och åtgärda de risker som identifierades vid användningen av checklistan.

Hemtjänstpersonal, arbetsterapeuter och biståndshandläggare som skulle arbeta med att identifiera de som var i behov av individanpassat brandskydd fick en utbildning i hur checklistan skulle användas och tolkas, vilka åtgärder som kunde vara aktuella samt hur uppföljning var tänkt att ske ute i arbetsgrupperna.

Personalen som deltog i projektet hade god förståelse för de äldres problematik och kände också igen sig i många av de möjliga brandrisker i beteende och hemmiljö som räddningstjänsten beskrev. Detta gjorde att de var positivt inställda och motiverade att arbeta med de nya uppgifterna.

Räddningstjänsten Syd har även efter projektet genomfört anpassad utbildning till de yrkesgrupper som möter äldre i deras hemmiljö. De använder samma checklista internt för räddningstjänsten som för hemtjänsten. Under arbetet har insikten om egen kompetens inom organisationen blivit tydlig och 2014 anställdes en socionom som seniorsamordnare.

Räddningstjänsten Syd är den organisation som arbetat längst med att kombinera hembesök med särskild behovsbedömning av åtgärder för att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta individer.

Varbergs kommun – Räddningstjänsten Väst

I *Varbergs kommun* insåg man att ett stärkt brandskydd för särskilt riskutsatta individer inte enbart var en fråga för räddningstjänsten utan att den berörde hela kommunen och dess förvaltningar. Det var viktigt att få förståelse hos Socialförvaltningens personal, men det var inte helt lätt. Inledningsvis uppnådde kommunen förståelse inom organisationen för trygghetslarm, men inte hos handläggarna i andra organisationer inom Socialförvaltningen. Under arbetets gång började barriärer mellan förvaltningarna brytas så att problem kunde lösas med gemensam kraft. Den främsta framgångsfaktorn var den utbildning som trygghetslarmspersonalen fick. Problemen och lösningar konkretiserades och visades ur deras perspektiv. Personalens tidigare frustration att se problem, men inte veta hur de ska agera, minskade.

2013 bildades förbundet *Räddningstjänsten Väst*, där *Varberg* och *Falkenberg* ingår. Det sätt som trygghetslarmenheten arbetade på i Varberg, har nu använts i förbundet och omvandlats till trygghetsteam som dessutom är en del av räddningstjänstorganisationen. Vid en ny inventering av trygghetslarm 2014–2015

gjordes motsvarande inventeringsarbete i båda kommunerna. Detta görs varje gång kommunerna upphandlar trygghetslarm, vilket innebär en systematisk och återkommande kontroll vart fjärde år.

Nya former för samarbetet har tagits fram. Tidigare samverkade man, nu gäller ett samarbetsavtal med *Räddningstjänsten Väst* som utförare. Konceptet med trygghetsteam har utvecklats och andra samhällsvärden och trygghetsskapande effekter har kunnat uppnås.

Räddningstjänsten Väst har också uppdraget att installera nya trygghetslarm. Det ger dem möjlighet att inventera risker i hemmet hos brukaren och vidta andra åtgärder direkt, till exempel att byta batterier i en brandvarnare. Beroende på brist kontaktar de närstående eller biståndshandläggare. Ärendet hanteras från fall till fall i dialog med biståndshandläggaren.

Trygghetsteamens arbete består av fyra delar:

- grunduppdrag med natthemtjänst och trygghetslarm
- förebyggande arbete (checklistor och åtgärder hemma hos kunden)
- trygghetsskapande arbete (13 patruller rör sig i kommunen och rapporterar om alltifrån medvetlösa personer och fallna träd till att vidta olika åtgärder, till exempel dela ut reflexer)
- vara ”första insatsperson”.

Trygghetslarm för fler trygghetsskapande effekter. Foto: Pavel Koubek.

Linköpings kommun – Räddningstjänsten Östra Götaland

Linköpings kommuns enhet Statistik och utredningar tog fram en webbenkät som innehöll ett antal frågor om befintligt brandskydd, bemanning på olika avdelningar, brand- och utrymningslarm med mera. Enkäten skickades till verksamhetsansvariga och fastighetsägare för vårdbostäder, serviceboenden, stödboenden, kopplade boenden, gruppboendestäder samt servicelägenheter. Enkäten blev en väckarklocka för många och väckte ett engagemang för förebyggande brandskydd. Man började diskutera gränsdragning mellan fastighetsägare och hyresgäst, tekniska lösningar med spisvakter, utrymningslarm, checklistor för olycksförebyggande hembesök, brandövningar med mera.

Efter undersökningen genomförde verksamhetscheferna tillsammans med personalen en riskanalys och identifierade riskpersoner som var i behov av en mobil sprinkler i bostaden. Under tiden 2011–2012 löste fyra av 20 installerade sprinkleranläggningar ut varav tre räddade både liv och egendom. Detta tyder på att förarbetet med att hitta personer i riskzonen fungerade.

Örebro kommun

Den inledande inventeringen av antalet riskutsatta som tydliggjorde behovet var viktig för att få en överblick och för att kunna identifiera behov och prioritera åtgärder.

Pilotförsöket med tre mobila sprinklersystem som installerades hos enskilda var lyckat. Det tog inte lång tid innan systemen utlöste och räddade liv. Det var ett kvitto på att identifieringen och åtgärden varit effektiv, och uppmuntrade till fortsatt arbete.

Engagerade personer internt i organisationen och i samverkande organisationer var en viktig faktor för arbetet. Likaså att samarbetet mellan alla inblandade i kommunen fungerade mycket bra och var prestigelöst.

Munstycke som släcker med vattendimma i ett detektoraktiverat släcksystem. Foto: Pavel Koubek.

Örebro kommun satsar särskilt på arbete med brandskyddsfrågor för särskilda riskgrupper. Arbetet med att identifiera individer som ingår i riskgrupperna har genomförts av socialförvaltningen, vård- och omsorgsförvaltningen samt förvaltningen för funktionsnedsatta. Utifrån ett gemensamt formulär har bedömningar gjorts utifrån flera parametrar. Bland annat har svårighet att hantera ljus, tändstickor och cigaretter, missbruksproblem, funktionsnedsättning samt svårighet att uppfatta och agera i händelse av brand bedömts.

Av drygt 1 700 individer bedömdes 48 vara särskilt riskutsatta. Dessa bodde i ordinarie lägenheter utan speciella brandskyddslösningar. Individuella åtgärder planeras för att stärka brandskyddet för dessa.

Erfarenheter och utvärdering

Politisk förankring, tydlig organisation samt finansiering är viktigt för att skapa systematik i arbetssättet. Det gemensamma formuläret som använts har varit bra för att standardisera bedömningarna och formalisera arbetsprocessen. I kommunen bedömer man att antalet riskpersoner inte är fler än att man kan få god kännedom om dem. Brandskyddsåtgärderna behovsanpassas för olika individers risknivå.

Att stärka brandskyddet för de identifierade personerna har flera positiva effekter. Den enskilde kan bo kvar i hemmiljön, kringboende utsätts inte för fara, och fastighetsägare får mindre egendomsskador. Totalt sett bedömer kommunledningskontoret att samhällsnyttan är högre än kostnaden. En av åtgärderna som satts in är så kallade lätt monterbara automatiska släcksystem. Vid flera tillfällen har släcksystemen aktiverats och därmed släckt den uppkomna branden i ett tidigt skede och förmodligen räddat livet på den boende.

Karlstadsregionens räddningstjänst och Karlstad kommun

Karlstadsregionens räddningstjänst har arbetat med att stärka brandskyddet för särskilt riskutsatta individer sedan 2009. De stödjer arbetet med särskilt riskutsatta och individanpassat brandskydd inom sina medlemskommuner (*Karlstad, Forsbaga, Käl, Munkfors, Grums, Hammarö*) och erbjuder sig att utbilda dem som möter riskutsatta personer dagligen och stödja dem gällande lämpliga brandskyddsåtgärder. De har en särskild person utsedd för arbetet och de utför även riktade utlåtanden i speciella fall. Det kostar ingenting att anlita räddningstjänsten för dessa rådgivningsuppdrag. Arbetet bygger på frivillighet och drivs genom information och uppmuntran.

I *Karlstad kommun* gör hemtjänsten en riskinventering hos sina brukare. När risker upptäcks kontaktas chefen på hemtjänsten som i sin tur kontaktar kommunens säkerhetssamordnare/teknisk förvaltare säkerhet. Hembesök görs av säkerhetssamordnaren tillsammans med hemtjänsten och god man eller närstående. Tillsammans reder man ut vilken hjälp personen kan tänkas behöva. Vård- och omsorgsförvaltningen har tagit kostnaden för de åtgärder som genomförs. Säkerhetssamordnaren har mandat att beställa åtgärder och dessutom brukar anpassningarna göras snabbt. Om det behövs detektoraktiverat sprinklersystem samråder kommunen även med fastighetsägaren. *Karlstad kommun* har i dag 250 mobila släckenheter.

Nacka kommun – Södertörns brandförsvarsförbund

Nacka kommuns tidigare enhetschef på äldreheten initierade projektet ”Brandförebyggande arbete i ordinärt boende”. Det var inte någon speciell händelse i *Nacka* som ledde fram till att projektet startade, utan enhetschefen engagerade sig i frågan utifrån sitt engagemang för trygghet och säkerhet för *Nackas* äldre.

Projektet genomfördes i samarbete med *Södertörns brandförsvarsförbund*.

Storbritannien – Hampshire Rescue and Fire

För 15 år sedan insåg räddningstjänsterna i *Storbritannien* att deras arbetsmodell var ohållbar. Antalet bränder ökade och dödsbrandstalen var höga. Räddningstjänsten ändrade fokus från att bara rycka ut när branden redan var ett faktum till att vidta mer brandförbyggande åtgärder. Brandlarmen har sedan dess minskat med 50 procent och dödsbrandstalen har gått från 15 omkomna per miljon invånare till fem.

Hampshire Rescue and Fire såg tidigt ett samband i riskfaktorer mellan hälso-risker och brandrisker, som kognitiv svikt, rökning, droger, alkohol, fysisk inaktivitet, fetma och ensamhet. De konstaterade också att risken att dö i brand var dubbelt så hög för personer över 65 år. Tillsammans med *National Health Service* startades ett samarbete. Räddningstjänsterna utför nu olika former av besök med riskreducerande syfte, exempelvis ”Safe and well”, hos äldre personer. De är också det sammanhållande navet och vägvisaren för ett mer omfattande samarbete mellan olika organisationer som verkar inom folkhälsoområdet. I *Hampshire* vill man att räddningstjänstens resurser ska bidra till ett tryggare samhälle, och utgångspunkten är utbildning och övningar för att stärka de äldres kunskap och fysiska förmåga. För att stärka de äldres fysiska förmåga har man iordningställt övningsstationer i räddningstjänsternas fordonshallar. Räddningstjänsten har även startat något de kallar ”STEER”, Safety Through Education and Exercise for Resilience, vilket innebär ”Säkerhet med hjälp av utbildning och övningar för förbättrad rörlighet”, som är ett aktivitetspaket bestående av tolv träffar á två timmar. Där får äldre med behov av förbättrade kunskaper och behov av fysisk aktivitet träffas för att utbildas och tränas. Både hel- och deltidsbrandstationer används som mötesplats.

Norge

DSB (Norges motsvarighet till MSB) och *Helsedirektoratet* (Norges motsvarighet till Socialstyrelsen) har tillsammans tagit fram en vägledning som ska vara till hjälp för kommunerna i deras arbete med brandsäkerhet hemma hos riskutsatta grupper.

Vägledningen ”Samarbeid mellom kommunale tjenesteytere om brannsikkerhet for risikoutsatte grupper” bygger på den offentliga utredningen ”Trygg hjemme” från 2012 samt rapporten ”Brannsikkerhet for risikoutsatte grupper”.

Vägledningen, utredningen och rapporten finns på DSB:s webbplats: livsviktigsamarbeid.no

I vägledningen beskrivs även rättsfall där en kommun befanns skyldig på grund av brister i sitt stöd hos enskilda, se kapitel 3.3 i den norska vägledningen.

Lästips

För dig som vill läsa mer har vi samlat länkar till rapporter, dödsbrandsstatistik, filmer och liknande på MSB:s webbplats för stärkt brandskydd.

Ett samarbete mellan:

Myndigheten för
samhällsskydd
och beredskap

© Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB)

651 81 Karlstad Tel 0771-240 240 www.msb.se

Publ.nr MSB1659 - december 2020 ISBN 978-91-7927-089-6 Art.nr Socialstyrelsen: 2020-11-6956